

מאמר מערכת

בתפילות חג השבועות מזכירים אנו את החג בכינויו הרוחני "זמן מתן תורתנו". ואמנם בתורה מצאנו, שקראה את החג בשמות הבאים:

חג הקציר - "וחג הקציר בכורי מעשיך אשר תזרע בשדה" (שמות כג טז).

חג השבועות - "וחג שבועות תעשה לך ביכורי קציר חיטים" (שם לד כב).

יום הביכורים - "וביום הביכורים בהקריבכם מנחה חדשה לה'" (במדבר כח כו).

המתבונן יראה, שהתורה מזכירה לנו את ענין הביכורים בכל אחד משמות החג השונים. חג הקציר - "ביכורי מעשיך". חג השבועות - "ביכורי קציר חיטים". יום הביכורים - כשמו כן הוא.

נתיחדה מצות ביכורים עד שאמרו חז"ל בזכות שלשה דברים נברא העולם וכו' ובזכות ביכורים. שנאמר "בראשית ברא אלוקים" ואין ראשית אלא ביכורים שנאמר "ראשית ביכורי אדמתך". ובדאי צ"ל שאין כאן סתם לשון נופל על לשון של התיבה ראשית, אלא משמעות עמוקה יש בזה שהמביא ביכורים שטרם ועמל קשות עד אשר ראה את ראשית פרי עמלו. ואז כפי ציווי התורה נוטל האדם את אותם יבולים המשובחים ומביאם לבית המקדש, ואומר: "ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתת לי ה'". באמירה זו שאומר המביא ביכורים שהי"ת הוא זה שנתן לו את ראשית פרי האדמה הוא מביע לעיני כל את ההכרה המוחלטת שהכל מאיתו יתברך. וזהו שאמרו חז"ל שבזכות ביכורים נברא העולם. שהלא תכלית כל בריאת העולם אינה אלא ההכרה המוחלטת באדנותו של בורא העולם, ואין לך ביטוי של הכרה כזו כמו אותו המביא ביכורים שאומר "אשר נתת לי ה'".

האלשיך הקדוש בפירושו לתורה (תורת משה פר' כי תבוא) תמה על ענין מצוות הביכורים וכתב בזה"ל: הנה בעיני כל רואה את כל החרדה ההיא אשר חרד הוא ית' על מצוות הביכורים הזאת שיחרד איש מביתו ומעירו וילך רגלי באשכול ענבים אחד וכו' ומה כל החרדה הזאת על פחות משה חצי דינר?

בדברי תשובתו מאריך שם האלשיך ז"ל ותו"ד בקיצור: "עיי' הבאת הביכורים אל מקום כבודו יתברך כאומרים לפנינו לא לנו ה' לא לנו, כי הכל שלך ולהורות כי ממנו יתברך הכל ועיקר כוונתו להרחיקנו ממדת כפיות הטובה ולהביאנו אל גדר הכרת הטוב לו יתברך כי היא גדר ועיקר גדול בכל עניני ועיקרי הדת כי בו תלוי כל עבודת האלוקים להכיר כי הנשמה לו והגוף פעלו".

גליון מס' 6 עוסק:

א. לאחר הפירסום בגליון מס' 5 ובעיתונות אודות הכלאים המצויים מאד באגסים. פנו למכון חקלאים יר"ש ושאלה בפייהם, מה יהיה עם מטעי האגסים שנמצאים כבר ברשותם? כדרכנו הפנינו שאלה חמורה זו למורה דרכנו הגאון רבי שלמה עמאר שליטי"א, ואת דברי תשובתו אנו מביאים לפניכם.

ב. בנוסף לדיון ההלכתי הנ"ל סייר אגרונום המכון בכמה מטעי אגסים ע"מ לבחון את האיחוי של מקום ההרכבה בעצים, ואם ניכר מקום ההרכבה. שני"מ הלכתיות תלויות בזה. והדברים מובאים לפניכם.

ג. תשובות מרבני המכון בסוגיות שונות בכלאים.

ד. הרב אליהו אלחרר שליט"א ערך מחקר מקיף בנושא "איסור חדש" והימצאותם של מוצרים שאף נושאים תוויות כשרות מהודרות, ובענין חדש סמכו על שיטת הב"ח להקל בחו"ל. וכיון שאנן בתר שיפולי דמרן גררינן אין לנו כל אפשרות להקל בזה וכפי שמורה מרן הראש"ל שליט"א. בעה"ו בחוברות הבאות נביא את הפרטים לציבור.

ה. לקראת ההכנות לשנה הבאה שהיא שנת מעשר עני. הבאנו את הפרק הראשון (מתוך ה' פרקים) על דיני מעשר עני. מאת יו"ר המכון הרש"ז רווח שליט"א.

קיבלנו את תגובתו של הרה"ג משה לוי שליט"א, המשיבים על דברי השגתו של הרש"ז רווח שליט"א על דבריו (בגליון הקודם). ובעה"ו נביא הדברים בגליון הבא.

בייקרא דאורייתא המערכת

מידע הלכתי

ערלה בשוק:

א. ידועה דעתו של מו"ר ועט"ר מרן הראש"ל שליט"א. שפסק להלכה, שפירות הנמצאים למכירה בשוק דין "כל דפריש" עליהם ולא דין "קבוע". ולכן כל עוד אין באותם פירות מעל 50% ערלה שגדל ומגיע לשווקים. מותר לקנות בשוק כדין כל דפריש מרובא פריש.

ערלה בענבים:

נכון להיום כל הענבים המשווקים בשווקים הם מאיזור הבקעה. ובהתאם לנתונים שקבלנו מהרבנות הראשית לישראל אחוזי הערלה שם גבוהים במיוחד. ואמנם על אף שאחוז החקלאים מוכרי הערלה הוא גבוה במיוחד, (למעלה מ- 60%) מ"מ אחוז הפירות בס"ה אינו עובר את ה- 50% ערלה. ואמנם כיון שהרבה מהפירות הכשרים משווקים לחו"ל. ובנוסף הרבה מהפירות הכשרים נקנים ע"י חנויות העומדים תחת פיקוח לענין ערלה. כך שאחוזי הערלה המגיעים לשווקים שהם ללא השגחה הוא גבוה במיוחד. ולכן הורו לנו רבותינו שליט"א לפרסם שבכל מהלך החודש הקרוב עד אשר יכנסו לשוק ענבים מאיזורים אחרים. יחוש כל בעל נפש ויקנה רק ממקומות שעומדים תחת השגחה ראויה לענין ערלה.

**שניאור ז. רווח
יו"ר המכון**

הגאון רבי שלמה עמאר שליט"א
 אב בית הדין הרבני פתח תקוה

קיום אילנות המורכבים

לידידי וחביבי הרה"ג שניאור זלמן רווח שליט"א
 הרב המקומי דמושב בית עוזיאל יע"א
 ויו"ר המכון למצוות התלויות בארץ.
 החיים השלום ורוב ברכה עד בלי די.

במכתבו מיום ה' כ"ט ניסן התשנ"ו, הביא את השאלה החמורה שהגיעה אליכם, בעקבות הפרסום של המכון בגליון תנובות שדה מס' 5. על הבעיה של כלאים המצויים מאד בעצי האגסים בפרט, ופנו אליכם חקלאים רבים (במיוחד מצפון הארץ) והם בעלי מטעים של אגסים, והם מורכבים על כנות של חבושים, ושאלתם בנפשם האם חייבים הם לעקור את כל המטעים הללו, וכמו שנפסק בש"ע יו"ד (סימן רצ"ה ס"ז) שאסור לקיים את המורכב כלאים, וכ"כ ציין שאמנם מרן ז"ל לא פירש אם האיסור הוא רק לקיים בידים, או שגם בלא שום מעשה נמי אסור לקיים. עוד שאל האם נוכל להתיר את המלאכות הנדרשות למטע ע"י נכרי או לא. ובפרט בני"ד שהמטע הוא בן ט"ו שנים ונראה שכבר נתאחה מקום הכלאים ולא ניכר מקום ההרכבה, ואפשר לצרף לזה את ההיתר של החת"ס שכתב בפשיטות (בסימן ח"ו כ"ה) שכלאי אילן, זה כל עוד וההרכבה ניכרת, אך כשכבר נתאחה אין עליו עוד איסור כלאי אילנות, וממילא אינו אסור בקיום, עוד הוסיף לציין שבעלי המטע לא הרכיבו את האילנות, אלא קונים את השתילים כשהם מוכנים ומתוקנים לנטיעה. (ועיין בחזו"א כלאים סימן ב' אות ט') עכתי"ד בענין זה ומבקש ממני לחוות דעתו הקלושה בזה.

א. המקור לאיסור הרכבה

ותחילה נציין דחמורים כלאי האילנות שהם נוהגים גם בחו"ל מדאורייתא, וק"ו בא"י, שאין דינם כשאר המצוות התלויות בארץ. ולא עוד אלא גם בני נח הוזהרו עליהם כמ"ש בסנהדרין (נ"ו ע"ב) וכ"פ רבים מהראשונים ועל צבאם רבינו הרמב"ם ז"ל בהלכות מלכים (פ"י ה"ו) וז"ל, מפי הקבלה שבני נח אסורין בהרבעת בהמה ובהרכבת אילן בלבד. ואין נהרגין עליהן. עכ"ל. ויסוד הדבר במשנה בקידושין (ל"ו ע"ב), כל מצוה שהיא תלויה בארץ, אינה נוהגת אלא בארץ. ושאינה תלויה בארץ נוהגת בין בארץ בין בחו"ל. חוץ מן הערלה, וכלאים. ר"א אומר גם החדש ובגמרא שם (ל"ט ע"א), א"ר אסי א"ר יוחנן לוקין על הכלאים דבר תורה. א"ל ר' אלעזר ברבי יוסי והאנן תנן (בערלה פ"ג מ"ט) הכלאים מדברי סופרים, לא קשיא, כאן בכלאי הכרם, כאן בהרכבת אילן, כדשמואל, דאמר שמואל את חקתי תשמורו, חוקים שחקקתי לך כבר, בהמתך לא תרביע כלאים, שדך לא תזרע, מה בהמתך בהרבעה אף שדך בהרכבה ומה בהמתך נוהג בין בארץ בין בחו"ל, אף שדך נוהג בין בארץ בין בחו"ל, ואלא הכתיב שדך, ההוא למעוטי זרעים שבחו"ל. [ופירש"י ז"ל חקתי תשמורו, מדלא כתיב ושמרתם את חקתי, משמע את חקתי אשר מעולם תשמרו, מלמד שהזהיר את נח ובניו עליהן וכו' ומהכא נפקא לן בסנהדרין (ס' ע"א) דבני נח הוזהרו עליהן, והכא אתה מוסיף ללמוד מהיקש זה דומיא דבהמה אפילו בחו"ל, דהא חובת הגוף היא, גם שדך בחו"ל].

עוד אמרו בגמרא שם, רב יוסף מערב ביזרני וזרע, א"ל אביי והאנן תנן הכלאים מד"ס (ופירש"י ז"ל וס"ד דאפי' כלאי זרעים אסרו וכו'), א"ל לא קשיא, כאן בכלאי הכרם כאן בכלאי זרעים, כלאי הכרם דבארץ אסורים בהנאה, בחו"ל נמי גזרו בהו רבנן, כלאי זרעים דבארץ לא אסירי בהנאה, בחו"ל נמי לא גזרו בהו רבנן. והר"י ז"ל הביא סוגיא זו וכתב עליה,

נמצא עכשיו דין כלאים בח"ל נחלק לשלשה פנים, יש מהן אסור מדאורייתא, ויש מהן אסור מדרבנן, ויש מהן מותר. כלאי בהמה והרכבת אילן אסורין מדאורייתא. וכלאי הכרם אסורין מד"ס, וכלאי זרעין מותרים. עכ"ל. וכ"כ הרא"ש ז"ל שם (סי' ס"ב) (ומרן ז"ל בב"י יו"ד סימן רצ"ה הביאה משם הרא"ש ז"ל, וכנראה מחמת שקצב בלשונו.) וכ"כ הרמב"ם ז"ל (בהלכות כלאים פ"א ה"ה), כלאי באילנות וכו' כיצד המרכיב אילן באילן כגון שהרכיב יחור של תפוח באתרוג או אתרוג בתפוח, הרי זה לוקה מן התורה בכל מקום, בין בארץ בין בחוצה לארץ, וכן המרכיב ירק באילן או אילן בירק, לוקה בכל מקום. עכ"ל. והטעם לכל זה הוא דנחשבין לחובת הגוף ואינה תלויה בארץ דוקא וכמ"ש רש"י ז"ל הנז'.

ג. מי אסור בקיום כלאים

ואחר שהתברר היטב דהרכבת האילן נוהגת בין בארץ ובין בח"ל מדאורייתא, נבא עתה לברר אם איסור זה הוא רק על המרכיב בעצמו, אבל למי שקיבל מטע של אילנות מורכבים שהרכיבן ונטען גוי או יהודי או שעבר ונטען איהו גופיה, מותר לו לקיימן, וכמו שפירותיהן מותרין באכילה, אפילו לזה שעבר וזרען שלא נאסר אלא זריעתו בלבד, וכמ"ש הרמב"ם ז"ל (פ"א מהל' כלאים ה"ז) והוא ממס' חולין (קט"ו ע"א) יע"ש, וכן מותר נמי לנטוע יחור מן האילן שהורכב כלאים כמ"ש שם. או נימא דאסור לו לקיימן בשדהו אלא חייב לעוקרן, וכמו שמצינו בכלאי זרעים ברמב"ם (פ"א ה"ג) וז"ל ואסור לאדם לקיים כלאי זרעים בשדהו אלא עוקרן, ואם קיימן אינו לוקה. עכ"ל. וי"ל דה"ה נמי לכלאי אילנות, או דיש לחלק ביניהם. והרמב"ם ז"ל לא גילה דעתו להדיא בכלאי אילנות אם מותר לקיימן או לא, ואולם רבינו הטור ז"ל (סס"י רצ"ה) כתב, אסור להניח לנכרי להרכיב בשלו, ואסור לקיים המורכב. אבל הפרי היוצא ממנו מותר וכו' עכ"ל. וכתב מרן ז"ל בב"י שם, ואסור לקיים המורכב אבל הפרי היוצא ממנו מותר. כ"כ הרמב"ם בפ"א (וצ"ל דכוונתו שהרמב"ם כ' שם דהפרי מותר. אבל איסור הקיום לא כתבו בכלאי האילן וכנ"ל. הכותב) וכ"כ הרא"ש, וכתב שהטעם מפני שאין לך בכלאים שיאסר הפרי אלא כלאי הכרם, דתנן כלאי הכרם אסור מלזרוע ומלקיים ואסורים בהנאה. כלאי זרעים אסור מלזרוע ומלקיים ומותרים באכילה, וכ"ה דברי סמ"ג, והטעם שהם מדמים הרכבת אילן באילן לכלאי זרעים שהן מותרים לאכילה, וכו' עכ"ל. וצ"ל דכוונת מרן ז"ל שהם מדמים הרכבת האילן לזרעים גם לגבי איסור קיום, דבלא"ה עדיין לא ידענו מהיכן לקחו דין איסור קיום בכלאי אילן, ואם כנים דברינו אתי שפיר נמי מ"ש מרן ז"ל בתחילת דבריו שכן כ' הרמב"ם ז"ל, ובהרמב"ם לא נמצא איסור קיום כי אם בזרעים ולא בכלאי אילן, וע"כ ז"ל שכוונתו על הדמיון הזה שמדמה הרמב"ם ז"ל כלאי האילן לכלאי זרעים, ובהלכה ה' שם כתב, כלאי האילנות הרי הם בכלל מה שנאמר שדך לא תזרע כלאים וכו'. וכבר כתב לעיל בהלכה ג' גבי כלאי זרעים שאסור לקיימן, ובאמת כ"כ מרן החיד"א ז"ל בברכ"י (אות ז') וכמ"ש להלן בעה"ו. והמשנה שהזכיר מרן בב"י היא בריש פ"ח דכלאים, וכאמור גם שם נאמר איסור הקיום גם בכלאי הכרם וגם בכלאי זרעים, וכלאי האילנות לא נזכרו שם כלל. ולכאורה י"ל דק"ו הן מכלאי זרעים וכה"כ, דכלאי אילנוי חמורים שנוהגים בח"ל וגם בזה"ז מן התורה. ואפי' ב"נ מוזהרין עליהן וכמ"ש לעיל. ואם משום שפירותיהן מותרין. הרי גם כלאי זרעים פירותיהן מותרים באכילה כדתנן התם, ועוד אלא דכלאי האילנות נלמדו מאותו פסוק של כלאי זרעים וכנ"ל. וכפי הנראה שזהו טעמם של הרא"ש והטור ומרן ז"ל שפסקו כן, וכ"פ בש"ע שם ס"ז.

ומיהו אם משום זה יש מקום בראש לחלק ולדחות, דאחר שראינו בגמרא דקידושין הנז', שהשוו הרכבת האילנות להרבעת הבהמה, ואמרו מה בהמתך בהרבעה וכו' ומה בהמתך בין בארץ בין בח"ל אף שדך וכו' וכנ"ל, א"כ יש לנו לומר דגם לדין הקיום נלמד כלאי האילנות מכלאי בהמה, ותנן שם (באותה המשנה) כלאי בהמה מותרים לגדל ולקיים ואינם אסורים אלא מלהרביע. וע"ש בתפארת ישראל (אות ט') שפירש כלאי בהמה, בהמה הנולד משני מינים עכ"ל. וזה שלא כמו שכתב הרב משנה ראשונה שם, שהוא ז"ל כתב דהך כלאי בהמה אינו כהיא דבסמוך כלאי בהמה אסורים זה בזה, דהתם בבהמה הנולדה מכלאים, והכא בשני

מינים שהם כלאים זע"ז, וע"ש שהאריך בזה, ובסוף דבריו כתב, ואני תמה על הכסף משנה (פ"ט מהל' כלאים ה"ג) שכתב הרמב"ם מי שעבר והרכיב בהמתו כלאים, הנוולד מהם מותר באכילה. וכתב הכ"מ שמשנה היא. כלאי בהמה מותרים לגדל ולקיים ואין אסורין אלא על מלהרביע עכ"ל. ולא נהירא דההוא לא מיירי בנוולד מכלאים, אלא משני מינים שהם כלאים כדפי', אבל בין הנוולד לענין אכילה לא הוזכר כאן. עכ"ל. ובמחכ"ת אין דבריו בזה מוכרחין והעיקר כמ"ש מרן ז"ל בכסף משנה דמדבריו נראה להדיא שפירש את המשנה כמו שפירשה להדיא הרב תפארת ישראל שהזכרתי. עוד ראיתי אחרי רואי שכי"פ הטור להדיא בסימן רצ"ז וז"ל, הנוולד מן הכלאים (דבהמה) מותר בהנאה ובאכילה אם הוא מין טהור, ומותר לקיימו עכ"ל. ובע"כ שכן פירש את המשנה הנז', ונעלם מעיני ק' דהרב משנה ראשונה ז"ל.

ועתה מצאתי בספר דרך אמונה להגאון הגדול מוהר"ח קנייבסקי שליט"א בהל' כלאים (פ"ט ה"ג) ששם כ' הרמב"ם שהנוולד מכלאי בהמה מותר באכילה, וכתב שם בדרך אמונה (אות י"ט), ומותר לקיימו ולגדלו בביתו. וכתב בציון ההלכה שם (אות כ"ט) טור והיא משנה רפ"ח דכלאים ועיין תי"ט ותפא"י ושנו"א ודלא כמשנה ראשונה עכ"ל. ודי בזה. ואחר שהתברר שהנוולד מכלאי בהמה מותר לקיימו ולגדלו יש מקום לומר דה"ל בכלאי אילנות דשויים להם שמותר לקיימם. ואולי משום זה לא אסרוהו במשנה וגם הרמב"ם ז"ל לא פירש בו מאומה. וצ"ע.

ג. ביאור דברי הגמ' במו"ק

ולפני שנפנה לדברי האחרונים שנשאו ונתנו בזה. נביא דברי הגמרא במסכת מועד קטן (ב' ע"ב), איתמר המנכש והמשקה מים לזרעים בשבת, משום מאי מתרינן ביה, רבה אמר משום חורש, רב יוסף אמר משום זורע, וכו', איתביה רב יוסף לרבה, המנכש והמחפה לכלאים לוקה. רבי עקיבא אומר אף המקיים בשלמא לדידי דאמינא משום זורע, היינו דאסירא זריעה בכלאים, אלא לדידך דאמרת משום חורש, חרישה בכלאים מי אסירא, (ופירש"י ז"ל, דבשעת חרישה] וצ"ע דבמס' שבת (דף ע"ג ע"ב) אמרו אהא דתנן הזורע והחורש, תנא בא"י קאי דזרעי ברישא והדר כרבי. ופירש"י ז"ל שם, בא"י קשה היא, ואין יכול לכסות בלא חרישה, ואשמענין דהא נמי חרישה היא עכ"ל. ואיך אמרו כאן במו"ק, חרישה בכלאים מי איכא. ופירש"י, דבשעת חרישה ליכא כלאים כלל. כלומר דאין מציאות של חרישה בכלאים בשום פנים, עד שהוצרך רבה להעמיד הברייתא כולה ר"ע ומאי טעמא קאמר וכו', שהוא דוחק גדול מאד כידוע, ותרי כלאי זרעים נוהגים רק בא"י בלבד ואפי' מדרבנן, וע"כ תנא דכלאים בא"י קאי, ובא"י זרעי והדר כרבי, וכתב רש"י בשבת דגם זו נקראת חרישה, וא"כ אשכחן חרישה בכלאיים בפשטות. וצ"ע. ובתוס' הרא"ש על מו"ק שם פי' חרישה בכלאים מי אסירא, דלא אסרה תורה אלא זריעה בכלאים. וע"ש.] ליכא כלאים כלל). אמר ליה משום מקיים, והא מדקתני סיפא ר"ע אומר אף המקיים. מכלל דת"ק לאו משום מקיים הוא. כולה ר"ע היא, ומאי טעם קאמר. מ"ט המנכש והמחפה בכלאים חייב, משום מקיים שר"ע אומר אף המקיים. מ"ט דר"ע דתניא שדך לא תזרע כלאים, אין לי אלא זורע, מקיים מנין ת"ל כלאים שדך לא. ע"כ. ופירש"י, ואע"ג דכתיב לא תזרע כלאים, גורעין ודורשין, לא כלאים לא יהא כלאים מ"מ שחייב אתה לבטלו. עכ"ל. וגם במכות (כ"א ע"ב) תנן יש חורש תלם אחד וחייב עליו משום שמנה לאוין, החורש בשור וחמור, והן מוקדשין, וכלאים בכרם. וכו'. ובגמרא שם א"ר ינאי בחבורה נמנו וגמרו החופה בכלאים לוקה. א"ל רבי יוחנן לאו משנתנו היא יש חורש וכו', האי חורש דמחייב משום כלאים היכי משכחת לה, לאו דמיכסי בהדי דאזיל. א"ל אי לאו דדלאי לך חספא מי משכחת מרגניתא תותה. א"ל ריש לקיש לר' יוחנן אי לאו דקלסך גברא רבה, הוה אמינא מתניתין ר"ע היא. דאמר המקיים כלאים לוקה. דתניא המנכש וכו' מ"ט דר"ע דתניא שדך לא תזרע אין לי אלא זורע מקיים מנין ת"ל (בהמתך לא תרביע) כלאים שדך לא (תזרע כלאים). ופירש"י ז"ל, דהוה מצי למיכתב בהמתך כלאים לא תרביע. ומדסמך כלאים לשדך ש"מ להכי הוא דאתא. עכ"ל. ור"ל דמדכתב בהמתך לא תרביע כלאים שדך לא תזרע וגוי' דרשי' כלאים דבהמה עם שדך, והו"ל כמו שכתוב, כלאים שדך לא. שמשעותו שלא רק לזרוע

כלאים אסור, אלא גם אסור לקיימו כלל. (וע"ש בהגהות הב"ח או"י דכתב שרשי"י בע"ז דס"ד ריש ע"א לא פי' כן, ובעצם גם במו"ק הנז' לא פירש כן, אך הכל ענין אחד, דדורשים הך כלאים דבהמה עם שדה, לומר שלא רק זריעת כלאים אסורה, אלא גם קיומו אסור, וכמובן דזה לר"ע). והנה רש"י במו"ק שם כתב, (בד"ה אף המקיים) שרואה כלאים זרוע ואינו מבטלו. עכ"ל. ומשמע מזה דגם בלא מעשה כלל לוקה לר"ע דמחייב גם על המקיים, ואולם ברשי"י בע"ז (ס"ד ע"א) ד"ה אפילו לר"ע כתב וז"ל, דאם זרען אחר ובא זה ועשה להן סייג וגדר כדי לקיימן לוקה. אלמא אסור להיות רוצה בקיומן. עכ"ל. והתוס' שם (בד"ה רבי עקיבא) כתבו ע"ד רש"י ז"ל דיפה כוון, דהא במכות (כ"א ע"ב) מוכיח דר"ע אית ליה, לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו. ודלא כהערוך שפירש מקיים בהנחה דכלאים ליגדל בתוך שדהו לוקה, ואית ליה לאו שאין בו מעשה לוקין עליו. וע"ש ובגליון השי"ס שם ציין לתוס' דמכות (ד' ע"ב ד"ה הא) שגם שם כ' דלר"ע אין לוקין על לאו שאין בו מעשה, והמקיים בכלאים היינו שעשה גדר סביב הכלאים, ולא כהערוך. נמצא דלרש"י ז"ל והתוס' גם לר"ע דאמר אף המקיים, מ"מ אינו לוקה אלא"כ עשה מעשה, ולכל הפחות אם גדר סביב הכלאים, אבל אם לא עשה מעשה כלל, רק הניחם בשב ואל תעשה שלא עקר את הכלאים, אינו לוקה דלאו שאין בו מעשה אינו לוקה עליו. ומ"ש רש"י ז"ל במו"ק שם שהמקיים הוא שרואה כלאים זרוע ואינו מבטלו וכנ"ל, צ"ל דשם לא איירי ממלקות. אלא לומר שיש בזה איסור דאורייתא, וכדמשמע מהתוס' בע"ז ובמכות הנז', דהטעם דבעי' מעשה דגדר וסייג הוא משום דלאו שאין בו מעשה אינו לוקה עליו. משמע מינה דאיסור תורה מיהא איכא גם בלא מעשה כלל.

ד. שיטת ר"ח

ואולם ראיתי בפי' רבינו חננאל ז"ל במו"ק שם, דרוח אחרת עמו בזה. וז"ל. פירוש מקיים בכלאים, שמצא שדה זרועה בכלאים, ועבדה הוא וצמחה, ונתקיים הכלאים בעבודתו שגורם לה הצמחה והפרחת פירי, מ"ט אמר קרא לא תזרע כרמך כלאים, אין לי אלא זרע תבואה בכרם, מקיים מנין, ת"ל לא כלאים. כלומר האי לא דכתב רחמנא, דרוש אותו בזרוע, דהו"ל לכתוב לא תזרע כרמך ולשתוק, ואנא ידענא דאין זריעה אלא בתבואה, פי' וממילא שמעינן שאסור זריעת התבואה בכלאים, וכו'. כלאים דכתב רחמנא למה לי, לרבות המקיים כלאים בלאו. עכ"ל. הרי מבואר לפנינו שדעתו היא, דאין לוקה על כלאים אלא כשעושה מעשה גמור בגוף הכלאים, ולא די בגדר וסייג מסביב לכלאים, אלא פירש כמה פעמים דבעינן "שעבדה וצמחה", ונתקיים הכלאים בעבודתו שגורם לה הצמחה והפרחת פירי. וא"ת א"כ מה החידוש שהוא חייב בכה"ג, ויותר קשה איך נחלקו חכמים על ר"ע בזה, ע"ז כתב ר"ח ז"ל אין לי אלא זרע מקיים מנין, ומכלל שמעינן דדעת חכמים היא שאינם דורשים דרשה זו, אלא מפרשים הפסוק כפשוטו דאזרע קאי, אבל אם מצאו זרוע אפילו עבדו וצמחו אינו לוקה, דלא אסרה תורה אלא זרוע כלאים.

ה. חיוב מלקות במקיים כלאים

והרמב"ם ז"ל (בפי"א מהל' כלאים ה"ג) כתב, ואסור לאדם לקיים כלאי זרעים בשדהו אלא עוקר אותן, ואם קיים אינו לוקה. עכ"ל. וכתב הרדב"ז ז"ל בביאורו שם, זו פלוגתא דר"ע וחכמים, ופסק כחכמים שאמרו אינו לוקה, והקשה שם אמאי לוקה אם אין בו מעשה, ותירץ דאיירי שגדר סביב שדה הזרוע כלאים, והביא המשנה בפ"ח מ"א, כלאי זרעים אסורים מלזרוע ומלקיים ומותרים באכילה, וכתב דשויים חכמים ור"ע שאסור לקיים, ופליגי לענין מלקות. ומרן ז"ל בכסף משנה שם הביא הברייתא דמכות ומו"ק הנ"ל, ר"ע אומר אף המקיים משמע דלת"ק אינו לוקה, ומ"מ איסורא איכא, ופסק כותיה, ואע"ג דאמרו שם, כולה ר"ע היא. ומה טעם קאמר וכו', וכיון דפסק רבינו (שם הלכה ב') דמנכש או מחפה לוקה, הו"ל למיפסק דמקיים נמי לוקה (דלפי מ"ש כולה ר"ע היא, גם מנכש הוא משום מקיים כמבואר בגמ' שם להדיא), וי"ל דההוא שינויא אליבא דרבה, אבל לרב יוסף ברייתא כפשוטה, דר"ע הוא דסבר מקיים לוקה, ותי"ק פליג עליה דמקיים לית ביה אלא איסורא ולא לוקה והלכה כרב

יוסף . וע"ש שהק' ממ"ש הר"מ בהל' שבת (פ"ח ה"א) דמנכש הוי תולדה דחורש כרבה וע"ש שהאר"ך זזה. והביא דברי הירושלמי במס' כלאים (ריש פ"ח) דתנן כלאים אסורים מלזרוע ומלקיים, ואמרו מה כרבי עקיבא דאמר המקיים עובר בלא תעשה, א"ר יוסי ד"ה היא שהוא אסור בשלא קיים ע"י מעשה, אבל אם קיים ע"י מעשה לוקה. כהדה דתני המקיים בכלאים לוקה. עכ"ל. ומשמע מזה דרבנן פליגי על ר"ע וסברי דמקיים שלא ע"י מעשה אסור ואינו לוקה. ויש מי שאומר דלמ"ש במו"ק כולה ר"ע וכו'. גם לר"ע לא לוקה אלא העושה מעשה כגון מנכש ומחפה, אבל המקיים בלא מעשה לא לקי, והקשה ע"ז דא"כ מנ"ל שאסור, ועוד דקשה ע"ז מהירושלמי הנז', עכתד"ק דהכסף משנה . והמ"ל שם הקשה על מרן ז"ל מע"ז (ס"ד ע"א) הנ"ל, דאמרו שם דלרבנן מותר לקיים, והוא היפך מ"ש מרן ז"ל , וכתב דיש ליישב ברוחק ודויק עכ"ד. והגר"א ז"ל בביאורו (רצ"ז אות ח) כתב דהגם דבע"ז (ס"ד) משמע דלרבנן מותר. היינו בשדה של גוי, ובאמת הדבר מפורש בחידושי הריטב"א ז"ל על מס' ע"ז שם ד"ה או רבנן מאי איריא לעקור, אפילו לקיים שרי, נ"ל דבשל גוי איירי, דבשל ישראל א"א דשרו ולא אסרו מדרבנן מיהת. עכ"ל. והוב"ד בברכ"י (סי' רצ"ה אות ז') וכדלהלן. וכתב על המל"מ הנז' דאם היה רואה מ"ש הריטב"א הוה נח דעתיה . עכ"ל. ועיין בחידושי רעק"א ז"ל בגליון על הרמב"ם ז"ל שם (הוצאת פרנקל), שהאר"ך להקשות ע"ד מרן ז"ל בכסף משנה, ולקיים דברי היש מי שאומר כיע"ש. וע"ע בפ"י מהר"י קורקוס ז"ל שם. ולפני שנבאר דברי הרמב"ם ז"ל נברר תחילה דעת האחרונים בכלאי אילן לענין אם מותר לקיימן אם לאו.

ו. שיטת הברכ"י ומוהר"ז גוטה

והנה מרן החיד"א ז"ל בברכ"י (סימן רצ"ה אות ז') הביא תשובת הרב הגדול מוהר"כ זרחיה גוטה ז"ל בכת"י, שהביא לשון הרא"ש ז"ל שכתב אע"פ שלוקין על הרכבת אילן וקיומו וכו', וכתב שהיא סברת ר"ע דלוקין על קיומו, אבל רבנן פליגי עליה. כמ"ש בע"ז (ס"ד ע"א) אי רבנן מאי איריא עוקרין אפילו קיומו שפיר דמי, ואפשר דבמקיים על ידי מעשה קאמר, דנפקא מדתניא המנכש בכלאים וכו', ומשמע דלת"ק איסורא מיהא איכא, ובריש פ"ח דכלאים תנן, כלאי זרעים אסורים מלזרוע ומלקיים, ובירושלמי רצו לומר ר"ע היא ואסיקו דד"ה היא, וכו', שר"ע בהרכבת אילן אמרה, מ"מ יש לדחות ולומר דרבנן פליגי עליה בכל מה שהוא מחייב מלקות, כגון בהרכבת אילן וכלאי זרעים דאתיא במכ"ש, וגם רבנן לא מודו דאיסורא מיהא איכא אלא בכלאי זרעים, אבל בהרכבת אילן אין בו איסור כלל. ומשום הכי לא מצאנו להרמב"ם ז"ל שכתב לאסור הקיום בהרכבת אילן, והרב כסף משנה דכתב דהרמב"ם מיייתי ראייה לאסור מהמנכש בכלאים, יש לדחות ולומר דהאיסור הזה נאמר רק בכלאי זרעים דוקא. עוד הביא ד' הריטב"א בקידושין (דף ל"ט ע"א) שכתב. מרכיב אילן אסור ע"י גוי כמ"ש בירושלמי והיינו מדרבנן, ולא מצינו איסור במקיים אלא בכלאי הכרם, דכתיב ביה לא תזרע בי"ב, כדאיתא התם, עכ"ל. וש"מ שאין איסור במקיים גם מדרבנן. עו"כ שבס' הכלבו (סי' צ"א) כ' במפורש דמותר לקיים אילן המורכב, וממילא מ"ש במס' ע"ז הנז' (דלרבנן מותר גם לקיים) הוא אליבא דהלכתא, שנראה דלרבנן מותר לגמרי, עו"כ דמדאמר ר"ל לר' יוחנן במכות (כ"א ע"ב) אי לאו דקילסך גברא רבה, הו"א מתניתין ר"ע היא וכו' דמשמע דלית הלכתא כותיה, וכן מוכח מהרמב"ם שלא כ' איסור קיום בהרכבת אילן, וגם בסמ"ג כתוב כמו כן. עכ"ל בקיצור מעט.

והנה החיד"א ז"ל, עין רואה דהרב ז"ל סובר שהרמב"ם וסמ"ג והריטב"א פליגי על הרא"ש וסברי כמ"ש בכלבו דמותר לקיים המורכב, וגם תמה על הרא"ש וכו', ומבין ריסי עיניו ניכר דמפרש דברי הרא"ש דאסור לקיים אילן המורכב, דוקא לקיימו ע"י מעשה בידים , אבל בלא מעשה בידים מותר לקיים אילן המורכב.

והחיד"א ז"ל נחלק עליו, וכתב דאפי' תימא דמ"ש הרא"ש ז"ל דלוקין על קיומו הוא בעושה מעשה בידים דוקא, מ"מ איסורא איכא גם בלא מעשה, וכמ"ש בירושלמי דגם לרבנן אסור, דאם היה סובר שמותר בלא מעשה הו"ל לפרש, ועוד דבנו ותלמידו הטור ור' ירוחם ז"ל אסרו לקיים המורכב סתמא, ומשמע דבכל גוונא אסור (גם בלא מעשה) , ומהרמב"ם שלא הזכיר

איסור קיום המורכב אין ראייה, ואדרבה מדכתב בתחילה דאסור לקיים כלאי זרעים, ואח"כ כי דכלאי אילנות הן בכלל מ"ש שדך לא תזרע כלאים, משמע דגם זה בכלל האיסור, ובסמוך כי חילוקים דבהרכבת אילן אסור גם בחו"ל ואסור להניח הגוי להרכיב, ומשמע דקיום דאסור בזרעים, כ"ש דיאסור באילן. וכע"ז דקדק גם בלשון הסמ"ג ע"ש. ומ"ש דר"ע בהרכבת אילן אמרה, והוקשה לו שמרן בכ"מ למד מהרכבה לזרעים תמה עליו החיד"א ז"ל, דברייתא דהמנכש והמחפה בכלאי זרעים נאמרה כמ"ש רש"י והמפרשים, וכך שנויה בתוספתא (פ"א דכלאים), וכן כתבה הרמב"ם בפירושו לענין זרעים, וגם סמ"ג כי בפירושו המנכש והמחפה כלאי זרעים וכו', וע"כ כל מ"ש בזה אינו מובן, ואדרבה הו"ל למימר ע"פ שיטתו דרק בכלאי זרעים דיברו ר"ע ות"ק, אבל באילן גם לר"ע לא לקי וגם אי לקי לר"ע, מ"מ לרבנן מותר. וכל זה לשיטתו של הרב הנז' אבל לבבי לא כן יחשוב, אלא גם בזרעים וגם באילן אסור לקיים דאין סברא לחלק ביניהם ואחר ששניהם יוצאים מפסוק אחד, ואדרבא חמור איסור האילן דאסור גם בחו"ל, וגם בני נח נצטוו עליו להרמב"ם. ועוד שהרמב"ם וסמ"ג הקלו דמותר לומר לגוי בכלאים דזרעים ולא באילן, וגם ר' ירוחם כי שהוא פשוט ומוכח בכמה דוכתי וע"ש עוד בזה. ומ"ש מהריטב"א דקידושין, בתחילה קשה מ"ש דאסור להרכיב אילן ע"י גוי כדאי בירושלמי וזה לא נמצא שם, והאריך בזה מאד, עוד כתב דמ"ש הריטב"א דבכלאי הכרם אסרינן הקיום דכתוב לא תזרע ב"פ, לא ראיתי איה מקום דרשה זו, ולעצם הוכחתו מהריטב"א דאין איסור קיום באילן כלל לרבנן, כתב דהרב הנז' לא ראה מ"ש הריטב"א בע"ז שם, (שלא נדפסו עדיין בימיו) דכתב דמ"ש אי רבנן מותר גם לקיים דבשל עכו"ם איירי, דהוא אסור קיום מדרבנן לכ"ע, ולא אסירו מדרבנן מיהת, והר"ז היפך מ"ש הרב הנז', דהוא אסור קיום מדרבנן לכ"ע, ופירש ד' הריטב"א בקידושין הנז', דהכי קאמר, אסור להרכיב אילן ע"י עכו"ם מדרבנן, משום דלת"ק אסור לקיים כלאי זרעים ואילן המורכב, ומשום דאסורים בקיום אסור לומר לגוי לעשותו וכ"ז מדרבנן, דלא מצאנו מדאורייתא דאסור לקיים אלא כלאי הכרם, ושוב הקשה ע"ז מהירושלמי (ריש פ"ח דכלאים) דמוכח דר"ע וחכמים חולקים גם בכלאי הכרם, ומשמע דרבנן דפליגי אר"ע דהוי רק איסור דרבנן בלבד, ולהאמור עולה שהריטב"א סובר דרבנן מודים בכלאי הכרם דהוא מן התורה. וצריך להתיישב בדבר.

עו"כ שכן ראה למהר"י אירגאז בשו"ת דברי יוסף (סי' כ"ד) שכתב בפשיטות דאסור לקיים אילן המורכב, וההיא דע"ז דרבנן מותר לקיומי, איירי בשדה עכו"ם כמ"ש הריטב"א, וכתב שכן ד' הרמב"ם ודעמיה, ודברי הכלבו בטלים לגבי הרא"ש והטור ורי"ו וצדה לדרך, עכ"ד. וכתב עליו שדבריו חזקים כראי מוצק. עו"כ ואי לאו דמסתפינא הוה אמינא דגם הכלבו הוא ט"ס שיש בו כמה טעויות, ועיין בס' ראשון לציון ריש מו"ק. עכתי"ק.

ז. ביאור שיטת הריטב"א

והנה עיקר סמיכתו דמרן החיד"א ז"ל היא ע"ד הריטב"א ז"ל במס' ע"ז דפירש דמ"ש דלחכמים מותר לקיומי נמי הוא בשל גוי, וש"מ דבשל ישראל אסור לקיים אפילו לחכמים. אלא דמה שפירש הוא ז"ל בדברי הריטב"א ז"ל בקידושין, דמ"ש דלא מצאנו איסור במקיים אלא בכלאי הכרם, שהוא קאי אדאורייתא, והכי קאמר, לא מצאנו איסור במקיים מדאורייתא אלא בכלאי הכרם. הנה הוא ז"ל גופיה העיר ע"ז מהירושלמי, דמשמע מיניה דגם כלאי הכרם אינם אסורים בקיום אלא מדרבנן, ונשאר בצ"ע וכנ"ל. ובלא"ה קשה מאד להעמיס בלשונו של הריטב"א דאדאורייתא קאי, דאי הכי לא מצאנו איסור מקיים דבר תורה אלא בכה"כ מבעי ליה, ומסתמיות לשונו נראה פשוט דלא מצאנו איסור מקיים כלל קאמר, לא מדאורייתא ולא מדרבנן. וכמו שפירשו מהר"ז גוטה ז"ל, וכן עיקר והעד לכך מה שהקדים הריטב"א (בקידושין) וכתב, להרכיב אילן ע"י גוי אסור מדרבנן, וסמוך לזה כי דלא מצאנו איסור במקיים וכו', דהיינו שבוה איסור דרבנן אין בו, דלא כאמירה לגוי דאסור מיהת מדרבנן.

אלא דלפי זה קשיין דברי הריטב"א ז"ל אהדדי, דבקידושין קאמר שאין איסור מקיים ואפילו מדרבנן, ובע"ז משמע דבשל ישראל יש בו איסור דרבנן לפחות. ועוד יותר קשיא לי בדברי

הריטב"א ז"ל בקידושין, דאיך ניתן לומר דלא מצאנו איסור אלא בכלאי הכרם בלבד, והרי משנה מפורשת בריש פ"ח דכלאים, כלאי הכרם אסורין מלזרוע ומלקיים וכו', כלאי זרעים אסורין מלזרוע ומלקיים וכו'. הרי דבחדא מחתא מתתינהו לכלאי הכרם ולכלאי זרעים ואסר הקיום בשניהם, ומ"ש ע"ז החיד"א ז"ל שם לשיטת מוהר"ז גוטה ז"ל, דמפרש המשנה ההיא כר"ע, הנה מלבד שזה נגד הירושלמי (דרפ"ח דכלאים) שהובא בכסף משנה ועוד, ועוד יש מה להשיב בזה, מ"מ לא היה לו להריטב"א ז"ל לומר לשון "לא מצאנו" ע"ד המפורש במשנה שתומה, ולכל הפחות היה לו להעיר עליה ולבארה. ואשר ע"כ מכוח הקושיות הללו ומכוח הסתירה שסתורן דברי הריטב"א אהדדי נלע"ד דהריטב"א בקידושין מדבר, בקיום בשב ואל תעשה שאינו עושה דבר לקיימם, רק שאינו עוקרם. וע"ז כתב דלא מצאנו איסור מקיים, ר"ל לא מצאנו איסור במקיים בלא מעשה כלל אלא בכלאי הכרם, ויש בזה סברא טובה, דכלאי הכרם שהפירות נאסרים בהנאה כידוע, אסרו לקיימם אפילו אינו עושה מעשה, וזה בירושלמי שהזכיר החיד"א ז"ל גופיה, דש"מ דגם כלאי הכרם אסור לקיימן רק מדרבנן. וכנ"ל. אבל כלאי זרעים דפירותיהן מותרים אפילו באכילה לא אסרו לקיימם בלא שום מעשה. ומתניתין דריש פ"ח הנז', איירי בקיום ע"י מעשה דבזה אסרו שם גם בכלאי זרעים, והוא סוג אחר של קיום, ולא הוצרך הריטב"א ז"ל לבארו הכא.

אבל בדברי הריטב"א ז"ל שבמס' ע"ז נלע"ד דאיירי במקיים ע"י מעשה, שבדיבור שלפני כן כתב הריטב"א ז"ל המקיים בכלאים לוקה, פירש"י שעשה להם גדר וסייג וכו', ויפה כיון דאי לא הו"ל לאו שאין בו מעשה שאין לוקין עליו. עכ"ל. והנה ע"ז אמרו שם בגמרא דלרבנן מותר גם לקיים, וש"מ דגם ע"י מעשה מתירים לקיים. על זה אומר הריטב"א ז"ל דבשל גוי איירי, דבשל ישראל א"א דשרו ולא אסרו מדרבנן מיהת. עכ"ל. וכוונתו פשוטה דאם גם ע"י מעשה מותר לקיים א"כ במה ואיך נעמיד המשנה דרפ"ח דכלאים הנז' דאסרה הקיום, ועוד אמינא בס"ד דמגופו מוכרע שצ"ל כמו שכתבתי בעניותי, דאם מדובר כאן בקיום בלא מעשה, מה שייך קיום בשל גוי, אם הוא לא עושה דבר ובמה הוא מקיימו, דלעוקרם א"א שהרי אינם שלו ומעשה אינו עושה בהם, ובמה מקיימם, בראיית עיניו. אבל למ"ש דע"י מעשה קאי אתי שפיר מ"ש דבשל גוי קאי, וכגון שהיה שכיר או קבלן אצלו ורוצה לנכש או לגדר סביב הכלאים של הגוי, דבשל ישראל אסור גם לרבנן, וכאן שאמרו מותר לקיים, הוא ע"י מעשה כאמור, לכן אמר שמדובר בשל גוי. ונמצאו דברי הריטב"א ז"ל טובים ומתוקנים אין פרץ ואין יוצאת, אלא בקידושין דיבר. בקיום דשב ואל תעשה ואמר דלא מצאנו איסור בזה אלא בכלאי הכרם, ובההיא דע"ז דיבר במקיים במעשה דבזה ס"ל דאסור גם לרבנן, ואפילו בכלאי זרעים, וע"כ פירש דמ"ש דמותר לקיים לחכמים הוא בשל גוי, והכל על מקומו יבא בשלום.

ח. שיטת הרא"ש

ומעתה נבא לבאר דברי הרא"ש ז"ל דהרה"ג מוהר"ז גוטה ז"ל פירש דבריו במקיים ע"י מעשה, ומרן החיד"א ז"ל דחה לזה בטענה, דאם מדבר רק במקיים במעשה הו"ל להרא"ש ז"ל לאודועי והנה אי משום הא לא איריא, דגם בדברי ר"ע ז"ל שסתם וכתב שגם המקיים לוקה, פירשו רש"י ז"ל והתוס' ועוד רבים מהראשונים דע"י מעשה קאמר וכנ"ל, ויותר מזה כתב ר"ח ז"ל במו"ק דמירי במעשה ממש שצמחה והפריחה וכו' וכנ"ל. ומ"ש ועוד דבנו ותלמידו הטור ורבי ירוחם ז"ל אסרו לקיים המורכב שתמא וכו', י"ל דגם הם התכוונו לקיום שיש בו מעשה, וכן י"ל גם בדברי מרן ז"ל בש"ע. ובפרט דבאמת מלשון הרא"ש ז"ל שהובא בדברי מוהר"ז גוטה ז"ל (שממנו מקור איסור קיום בכלאי אילן כפי שכתב הבי"י) שכתב בזה"ל, אע"פ שלוקה על הרכבת האילן וקיומו וכו', לכאורה מוכרחים לומר דע"י מעשה איירי דאי לא"ה למה ילקה, וכמ"ש רש"י בע"ז והתוס' שם, וגם במכות (ד') וכ"כ הריטב"א, ור"ח ז"ל כי דעדיפא מינה, ולמה נאמר שהרא"ש ז"ל חולק על כל הני רבוותא בלא שום הכרח. ועוד דזיכני ה' כעת וראיתי להרא"ש ז"ל בתוספותיו למס' מו"ק (ב' ע"ב) ד"ה אף המקיים וז"ל פירש"י שראם ולא עקרם, ולא נהירא שיתחייב בלא מעשה, אלא מקיים היינו כגון נכוש וכסוח, או גדר גדר סביבם כדי לקיים, והכי איתא בירושלמי, הכל מודים שהוא אסור כשקיים שלא ע"י מעשה,

אבל כשקיים ע"י מעשה פליגי, רבנן אמרי אינו לוקה ור"ע אמר לוקה. והא דקאמר שהוא אסור כשקיים שלא ע"י מעשה, היינו כההיא דתנן בכלאים (פ"ה מ"ו) הרואה ירק בכרם ואמר לכשאגיע שם אלקטנה מותר, לכשאחזור אלקטנו אם הוסיף מאתים אסור. עכ"ל. (ועיין בדבור שאחרי זה שהביא הפ"י דר"ח ז"ל על הדרשה דכלאים לא). והרי מבואר ומפורש בדבריו ז"ל דאין שייך מלקות בלי מעשה, וממילא דמ"ש בכלאי אילן שלוקה על הרכבתו ועל קיומו בודאי דאיירי בעושה מעשה של ניכוש וכיסוח וכה"ג. וממילא אין לנו שום ראיה מדברי הרא"ש ז"ל שאוסר בקיום בלא מעשה בכלאי אילן, דהזכיר בו חיוב על קיום ובודאי שהוא ע"י מעשה כאמור, וזה לר"ע דמחייב גם על המקיים, ואפילו נדייק מינה דלרבנן איסורא מיהא איכא ז"ל דהיינו רק בעושה מעשה דוקא, ואין מזה שום ראיה. ומ"ש במו"ק בשם הירושלמי, הכל מודים שהוא אסור כשמקיים בלא מעשה, התם בכלאי זרעים היא מדמייתי מינה לההיא דמועד קטן, ואין ראיה מזה לכלאי אילן. ועוד דשוברו בצדו, שהרי כתב הוא ז"ל והא דקאמר שהוא אסור בלא מעשה, היינו כההיא דתנן הרואה ירק בכרם ואמר כשאגיע וכו'. נמצא דמפרש מ"ש אסור לקיימו בכלאי הכרם. ולא בדין לקיימו או לעוקרו מדובר בזה, אלא בדין ירק שנאסר כשהוסיף מאתים בכרם והטעם שם כמ"ש התוס' בריש ב"ב, משום דכתיב לא תזרע כרמך כלאים, דומיא דזריעה דניחא ליה. והובאו בתוי"ט שם (פ"ה מ"ו), ומפרש הרא"ש ז"ל דמ"ש בירושלמי דהכל מודים שאסור לקיים גם בלא מעשה, דר"ל שאם ראה וניחא ליה בקיומו נאסר אם הוסיף אחד ממאתים, דהוי דומיא דזריעה. אבל לא מדובר שצריך לעוקרה, וכלאי זרעים שהפרי לא נאסר כלל וכ"י באילן, נ"ל מדבריו אלו דכל שלא עושה מעשה אין בו איסור כלל, וכדברי הגר"ז גוטה ז"ל. ועוד דבתוספות הרא"ש ז"ל בסוטה (מ"ג ע"ב) נראה להדיא כדברי מוהר"ז גוטה ז"ל, דהקשה שם על מ"ש בגמ' דחוזרין מעורכי מלחמה רק על נטיעת היתר, אבל בהרכבת איסור לא חוזרין, דלמה לא אמרו כאן לימא מתני' דלא כר"י הגלילי (דס"ל שחוזרין על עבירה שבידם), כדפריך גבי גזל וגבי אלמנה לכה"ג. וכתב וי"ל דלעיל גבי גזלן פריך שפיר דס"ד דלא עבד תשובה לפי שתשובתן מחוסר מעשה שצריך להשיב את הגזילה אבל הכא אין תשובה מחוסרת מעשה, כי אין צריך לעקור מה שהרכיב אלא הפירות מותרים, כדתנן (כלאים פ"ח) זרעים אסורים מלזרוע ומלקיים ומותרים באכילה וכו' והא דאסרינן מלקיים היינו שלא ינכש ולא יחפור, (החזו"א תיקן שצ"ל ולא יחפה), אבל אין חייבין לעוקרן. והא דקתני בפ"ק דמו"ק ויוצאין על הכלאים, הא מפרש בגמ' וכו'. ובא"י ממעט, לאו משום איסור כלאים. אלא משום מראית העין וכו', ואפשר דהרכבת אילן מותר לקיים, דכי היכי דילפינן הרכבת אילן מהרבעת בהמה לאסור בחו"ל, ילפינן מינייהו דמותר לקיימן, ובכלאי בהמה תנן מותרין לגדל ולקיימן ואינן אסורין אלא להרביע. עכ"ל.

ודברי הרא"ש הללו הביאם מרן החזון איש ע"ה בכלאים (סימן ב' ריש אות ט') והקדים וכתב דהרא"ש ז"ל, נסתפק אם יש איסור מקיים המורכב בעודד ומנכש, וספיקו של הרא"ש בדאורייתא, אבל מדרבנן אסור לקיים גם בלא מעשה, וכדאיתא יו"ד ס"ס רצ"ה, וסוגיא דסוטה בדאורייתא עכ"ל, ובקטע שאחרי זה כתב בזה"ל, וגם נראה מלשון הרא"ש ז"ל שם שדעתו נוטה לזה שאין איסור בקיומו, ולא מצינו מי שחולק על הרא"ש ז"ל בזה. עכ"ל.

ובאמת בתחילת דבריו שם כ' הרא"ש ז"ל, כי א"צ לעקור מה שהרכיב וכו', ושו"כ במה שאסרו מלזרוע ומלקיים היינו שלא ינכש ולא יחפה, אבל אינו חייב לעוקרן. ומכל זה נראה דפשיטא ליה להתיר קיום בלא מעשה, ומ"ש החזו"א דנסתפק בזה הרא"ש, כנראה שהתכוין בזה למ"ש בסוף דבריו, ואפשר דהרכבת אילן מותר לקיים וכו', ואולם לפענ"ד נראה דהכי קאמר דאפשר דהרכבת אילן מותר לקיים, גם שינכש ויחפה, ודלעיל אמרי דהא דאסרי' מלקיים היינו שלא ינכש וכו', ואח"כ כתב ואפשר דבהרכבת אילן מותר לקיים, כלומר דאפשר שגם לנכש ולחפות מותר. ובאמת גם החזו"א חזר וכתב שדעתו של הרא"ש נוטה שאין איסור בקיומו. ובפרט לפי דברי הרא"ש ז"ל שבמו"ק הנז' דגם שם מבואר דבלא מעשה אין בו איסור כלל. אלא דהחזו"א שם כתב ע"ד הרא"ש דספיקו הוא מדאורייתא, אבל מדרבנן אסור לקיים גם בלי מעשה. עו"כ בתוך דברי הרא"ש שם שכתב, אינו חייב לעוקרן, וכתב החזו"א,

ע"כ כוונת רבינו מהתורה, דהכי אמר בירושלמי פ"ח דכלאים על מתניי דקתני אסורין מלקיים, מה כר"ע וכו' אר"י הכל מודים לענין איסור שהוא אסור בשלא קיים ע"י מעשה וכו'. עכ"ל החזו"א שם. וידוע דדברי הירושלמי הנז' קאי על כלאי זרעים דגם המשנה ההיא מיירי בזרעים, אלא דהחזו"א למד מדברי הרא"ש ז"ל שם שכתב, והרכבת אילן נפקא ליה וסדך לא תזרע כלאים וכו', דהרא"ש מדמה הרכבת אילן לכלאי זרעים, וע"כ מוכיח מהירושלמי דמדרכן אסור לקיים גם בלי מעשה דהה"נ לכלאי אילן, אלא דהרא"ש ז"ל גופיה בתוספותיו למו"ק שהבאתי לעיל, פירש דמ"ש הירושלמי הנז', דהכל מודים לענין איסור שאסור גם לקיים בלא מעשה, דזה לענין תוספת דכלאי הכרם וכנ"ל. שוב אין לנו הכרח לומר דמ"ש הרא"ש ז"ל דאין חיבין לעוקרן שהוא רק מדאורייתא, ובאמת שפשטות דברי הרא"ש ז"ל, מורה שמתיר להניחן בלא שיעשה שום מעשה. ואדרבא מסתפק באילן המורכב דאפשר דמותר גם לנכש ולחפות וכנ"ל. ועיין עוד במ"ש החזו"א שם ע"ד הריטב"א ז"ל בקידושין, ויש מקום לשאת ולתת בדב"ק. ועכ"פ מכל זה נראה דודאי צדק הרה"ג מוהר"ז גוטה ז"ל בפירושו דברי הרא"ש ז"ל, ואפשר שאם היה רואה מרן החיד"א ז"ל את דברי הרא"ש ז"ל בתוספותיו למו"ק וסוטה הנז', שהיה מקבל דברי הגר"ז גוטה ז"ל בסבר פנים יפות.

נמצאנו למדים מדברי הרא"ש ז"ל תלת מילי, (א) דמותר לקיים אילן המורכב. (ב) שהטעם הוא דמדמים את זה לכלאי בהמה [ות"ל זכיתי לכוין לזה בעניתי וכמ"ש לעיל יע"ש]. (ג) נלמד מדבריו ז"ל דמותר לקיים כלאי בהמה, וכמ"ש לעיל בשם הטור ועוד ודלא כמשנה ראשונה. ואחר שהוכחנו שדעת הרא"ש והריטב"א ז"ל, מתירים באילן המורכב לקיימו כשאינו עושה מעשה, ואפילו מדרכן שרי. ניתנה ראש למ"ש החיד"א ז"ל, דמה טעם לאסור קיום בכלאי זרעים ולהתיר באילן המורכב, כיון דתרויהו מחד קרא נפקי ואדרבה חמור איסור הרכבה שהוא אסור גם בחו"ל, ולד' הרמב"ם ז"ל ב"נ נצטוו על ההרכבה וכו'. עכ"ד. וכבר כתבתי בזה בתחילת הענין, אך חזרתי וכתבתי דיש סברא להיפך, ולענ"ד היא מכרעת, דיש לדמות כלאי אילן לכלאי בהמה, אחר שבגמ' בקידושין הני"ל השוו אותם כהדדי לכמה דינים, וכאמור עתה מצאתי בעה"י הדבר מפורש בדברי הרא"ש ז"ל בתוספותיו לסוטה הנז'. ואחר אשר הודיענו ה' כל זאת, ודאי דאין לנו שום סיבה לתת טעות בדברי הכלבו, שהתיר בפירוש לקיים אילן מורכב. דאדרבא דעתו זאת מתאימה עם דעת הרא"ש והריטב"א ז"ל. והמאירי במס' ע"ז (ס"ג ע"ב) ובמו"ק (ב' ע"ב) פירש דהמקיים הוא רק ע"י מעשה, כגון שגדר לפניו, ואעפ"כ לדעת חכמים שהלכה כמותם אינו לוקה אלא שאסור, וע"ש שדחה דעת י"מ שהמקיים כלאים הוא שרואה אותם ואינו עוקרם כיע"ש, ומדבריו נראה להדיא דבלא מעשה אין בו אסור כלל ואפי' מדרכן, וע"ש היטב.

ט. שיטת הרמב"ם

ומעתה נבא לברר דעתו של הרמב"ם ז"ל בזה, דמוהר"ז גוטה ז"ל פשיטא ליה דהרמב"ם ז"ל מתיר לקיים אילן המורכב מדלא כתב דאסור לקיימו, כמו שכתב גבי כלאי זרעים, ואולם מרן החיד"א ז"ל כתב דאין מזה שום הוכחה, ואדרבה מדכתב דאסור לקיים כלאי זרעים ואח"כ כתב כלאי אילנות הרי הם בכלל שדך לא תזרע כלאים, משמע דגם אילן המורכב אסור לקיימו. והנה אין מזה הכרח שבא להשוותם דאע"פ שהזכיר הפסוק הזה, הרי בגמ' דקידושין (ל"ט ע"א) ג"כ הביאו פסוק זה, ועכ"ז אמרו שם דהשוו את האילן בזה לכלאי בהמה וכנ"ל, וא"כ גם לענין הקיום יש להשוותם אהדדי וכנ"ל. ואולי גם בזה אם היה רואה מרן החיד"א ז"ל שכן כתב הרא"ש ז"ל להדיא היה חוזר בו. ועוד יש לדקדק בלשון מרן ז"ל בשי"ע, דבסימן רצ"ה ס"ז גבי כלאי אילן כתב, אסור לקיים המורכב כלאים. ותו לא מידי, ואילו גבי כלאי זרעים (סימן רצ"ז ס"ב) כתב אסור לזרוע כלאים לגוי וכו'. ואסור לקיים בשדהו אלא עוקרן ואם קיימן אינו לוקה עכ"ל. והוא לשונו של הרמב"ם ז"ל בפ"א ה"ג. הנה כאן נקט לשון הרמב"ם וכתב אלא עוקרן ואילו בכלאי אילן לא הזכיר עקירה ואפילו ברמז, ומזה נראה דבורעים פסק כהרמב"ם ז"ל דאפילו אינו עושה דבר רק רוצה להניחן אסור, אלא צריך לעוקרן, אבל בכלאי אילן לא כתב עקירה, דאם רוצה להניחן בלא לעשות מעשה גם מרן מודה

דשרי גם מדרבנן, ומ"ש אסור לקיימן היינו שלא ינכש ולא יכסח, ולא יגדור סביב להם ג"כ, אבל אם אינו עושה מעשה מותר גם לדעת מרן. וכמ"ש מוהר"ז גוטה ז"ל בד' הרא"ש ז"ל שהוא המקור לדברי הטור והש"ע. [ובדעת הרמב"ם ז"ל דבכלאי זרעים כתב דמותר לומר לגוי לזרוע לו כלאי זרעים, ובכלאי אילן כ' שאסור להניח לגוי שירכיב לו אילנו כלאים, כבר עמדו בכל זה הרדב"ז בפ"י על הרמב"ם שם וכן כסף משנה וע"ש במהר"י קורקוס ז"ל ועוד. וכעת ראיתי למרן החיד"א ז"ל (בס' רצ"ז אות ב') שהביא דברי הרב הגדול מוהר"ז גוטה ז"ל בתשובה כת"י שהאריך הרחיב לבאר הענין בטוט"ד ותלה איסור ההרכבה ע"י גוי בהיתר הקיום כיע"ש, ומרן החיד"א נחלק עליו גם בזה והאריך מאד בדבר והביא מדברי הפוסקים בזה יע"ש].

ולפי מה שדקדקתי בשינוי הלשון בש"ע בין כלאי זרעים לכלאי אילן, עולה דבכלאי זרעים גם להרמב"ם אסור לקיימן אפילו בלא מעשה כלל וע"כ צריך לעוקרן משא"כ בכלאי אילן, ואולם מדברי מוהר"ז גוטה ז"ל (שבס' רצ"ה או' ז' בברכ"ל) נראה דס"ל דגם בזרעים אין איסור קיום, והוא קשה לאומרו דכבר כתבנו שקשה לומר על המשנה ברפ"ח דכלאים שמפורש בה איסור הקיום בזרעים, שהוא כר"ע לבדו, ובירושלמי אמרו במפורש דאתיא ככולי עלמא, וכבר עמדתי על כל זה לעיל. וע"כ נראה דהעיקר לדינא דבכלאי זרעים באמת אסור לקיימן וכמ"ש הרמב"ם ז"ל וגם מרן ז"ל בש"ע. ואי לאו דמסתפינא הוה אמינא שגם בכלאי זרעים אין איסור לקיימן אלא כשעושה מעשה, דהרי רוב ככל הראשונים פירשו דהמקיים הוא ע"י מעשה דוקא, וכמ"ש בשם רש"י ותוס' והרא"ש ז"ל בתוספותיו, והמאירי גם במו"ק וגם בע"ז, וק"ו לדברי רבינו חננאל ז"ל במו"ק הנ"ל. ועוד ומ"ש הרמב"ם ומרן ז"ל בש"ע דצריך לעוקרן, אין ר"ל דגם בלא מעשה אסור לקיימן. אלא דכלאי זרעים נמצאים בתוך שדהו ומעורבים עם שאר זרעים וכשהוא משקה את שדהו וגודרה ושומרה וכן בשאר מלאכות הדרושות לה, אע"פ שאינו מתכוין לטובת הכלאים, מ"מ הרי אותם מעשים מועילים מכללא גם לכלאים, ונמצא שהוא מקיימם בידים. ואפשר דמשו"כ דקדק הרמב"ם ז"ל בלשונו וכתב, ואסור לקיים כלאי זרעים בשדהו, כלומר דע"י שהם בתוך שדהו נמצא שמקיימם ע"י מעשה לפחות מכלל שדהו. ואין דרך להמנע מזה. וע"כ צריך לעוקרם משם כדי שיוכל להמשיך לטפל בשדהו. ולעולם אם היו כלאים אלה במקום נפרד באופן שאינם מעורבים עם שאר הגידולים, ורוצה להניחם שם בלא שום מעשה כלל דאיה"נ דש"י. ואם כנים דברינו אלו אתי שפיר מה שלא כתב מרן גבי אילן המורכב שצריך לעוקרו, שדרך האילן לעשות מלאכת כל אילן לבדו, וע"כ יכול להניחו בלא עשיה כלל, ואין זה נקרא מקיים, ועל כן אין עליו חיוב לעוקרו, וצ"ע. ועל כל פנים לגבי הרכבת אילן י"ל דגם מרן שאסר לקיימו, הוא בקיום שע"י מעשה דוקא, אבל בלא מעשה אין בו איסור לכ"ע.

והן עתה עיינתי בצילום ששלחת לי מתשובתו של הרב הגאון רבי עזרא בצרי שליט"א אב"ד בירושלים, שדן בענין זה, וראיתי לו שהביא תשובת הרדב"ז ז"ל בתשובתו ללשונות הרמב"ם ז"ל (אלף תקס"ד) שכתב בפשיטות שדעת הרמב"ם ז"ל היא, שקיום האילן המורכב מותר. שכתב, אבל גבי כלאי אילנות וכלאי בהמה דמותר לקיימן, הוצרך (הרמב"ם) לכתוב דאסור לומר לנכרי. עכ"ל. והוא כדברי מוהר"ז גוטה ז"ל הנ"ל. (ומכלל דבריו למדנו שזה נלמד מכלאי בהמה וכמ"ש לעיל, וכבר כ' שכן כתב בתוס' הרא"ש ז"ל בסוטה, וע"ש).

והנה מרן החיד"א ז"ל בסימן רצ"ז אות ב', הזכיר תשובה זו של הרדב"ז ז"ל והביא ממנה כמה ענינים, ולא הזכיר שהוא מפרש בדעת הרמב"ם דמותר לקיים כלאי אילן כמו כלאי בהמה, וכנראה שמתוך שהיה טרוד באותם הקושיות שהקשו על הרמב"ם ז"ל לישבם, ופלפל בזה הרבה בדברי כמה גדולים וביניהם בדברי הרדב"ז ז"ל, איידי דטריד לא שם לבו ע"ז, ואפשר דאם היה רואה דברי הרדב"ז ז"ל היה חוזר בו ממה שהרבה להשיג על מוהר"ז גוטה.

י. תשובת מהר"א טולדו

ועוד יש לצרף לזה תשובתו של הגר"א טולידו ז"ל במשנת רבי אליעזר ח"יב (חי"ד סימן נ"א) שהובא בתשובתו של הרב בצרי נר"ו הנ"ל, שכתב דבשנת תקפ"ב נפלה מחלוקת גדולה בין

החכמים על הלימונארייס שבגנות הגבירים והם מורכבים עם נאראנג'אס וכו', ופסקו הטור ומרן ז"ל ביו"ד דאסור לקיים אילן המורכב כלאים, וא"כ על מה סמכו גאוני עירנו קושטא שלא לפצות פה על ענין זה. והם משקים ומנכשים סביבם וכו'. ונאספו על זה כל רבני עירנו, זקניה ושופטיה, רוב מנין ורוב בנין, ואני בחבורה הייתי, וכך היתה הסכמתם אחר שנשאו ונתנו בהלכה, דמכאן והלאה יאמר לשכירו גוי שלא ירכיב לו שום אילן כלל. **ברם לקיימם מותר** וגם אם הגוי שכירו, מנכש ומחפה ומשקה אותם מותר. וגם מותר לישראל ליקח אילן מורכב ולקיימו. ושכירו גוי הוא הדולה והוא המשקה ודלא כפסקו של מהר"י אירגז ז"ל בסי' דברי יוסף, ודלא כהסכמת הרב מוהר"י אזולאי ז"ל בספר ברכי יוסף. ונבאר טעמייהו. ואחרי זה הביאו דברי הריטב"א ז"ל בקידושין (ל"ט) ותשובת הרדב"ז ז"ל בתשו' החדשות ח"ב סי' ה', דכתב בפשיטות דהרכבת האילן מותר לקיומיה דומיא דהרבעת בהמה, יע"ש, וכן דברי הכלבו (סימן צ"א), ושגם הרה"ג זרחיה גוטה ז"ל דדברי כ' הרמב"ם וסמ"ג מוכחי כסברת הריטב"א ז"ל והכלבו דאין איסור בקיום אילן מורכב. ועלתה הסכמתו להלכה ולמעשה דמותר לקיים בלתי מעשה בידו כיע"ש. עוד הוכיח שגם הר"ן והרשב"ץ הכי ס"ל ע"ש. ופירש דגם הרא"ש ז"ל לא אסר אלא בעושה מעשה בידים, אבל מותר להניחם שם ולא לעוקרם. וגם בשיטת הטור והש"ע, כתב דלעולם לא אסרו אלא במקיים במעשה, דאיסור קיום שכתבו הולך סובב על מ"ש תחילה דאסור להרכיב אפי' ע"י גוי וכו', אמנם היכא דשכירו ולקטו קא עסיק בהרכבה דאיסור, ובעה"ב לא ידע מאי קא עביד, לא צריך לעקור ומותר להניחם. וע"ש שכתב דמו"ה אליהו עניו ז"ל הקשה לו, מאותם מעשים שבירושלמי (פ"ק דכלאים) דהלכו וקצצום כיע"ש, וע"ש שהשיבו כהלכה דאותם אנשים חשבו שצריך לקצוץ ואין למדים מהם הלכה וע"ש כי קיצרתי מאד. ע"כ דמה שהתירו רבני דורנו הי"ו לקיים גם כששכירו גוי מנכש ומשקה. הטעם הוא משום דלא מצאנו בבן נח שהוזהר על הקיום, גם לכת הסוברים דב"נ מוזהר על ההרכבה, ואיכא ס"ס ספק דילמא הלכה כמ"ד דאין איסור קיום בהרכבת אילן, ואפילו לישראל שרי, ואת"ל דישראל אסור לקיים אילן מורכב, דקיום היינו הרכבה, דילמא הלכה דב"נ לא הוזהר על ההרכבה, ואפילו איסורא ליכא, וכמשמעות דברי הריטב"א ז"ל הכלל העולה שכך עלתה הסכמת רבני דורנו הי"ו, בהאי דינא דקיום אילן מורכב, מותר לקיימו, ודלא כפסקו של מהר"י אזולאי ז"ל. ושמענו משם הרב המובהק סבא קדישא כה"ר שמריה אף נעים נר"ו, דזה כמו שבעים שנה ויותר, נשאלה שאלה זו לפני רבינו הדור ההוא, ונאספו שמה כל בעלי תריסין זקניה ושופטיה, ונשאו ונתנו בהלכה, ועלתה הסכמתם להתיר ולקיים כאשר יצתה ההלכה מפי רבני דורנו הי"ו. עכת"ד.

והרי לפנינו רבני וגאוני איזמיר המפורסמים בשני דורות, נאספו שמה ואחר הדיון והעיון, דחו את דברי החיד"א ז"ל בזה, וקבלו וקיימו את פסקו של הגר"ז גוטה ז"ל להלכה ולמעשה. וזאת מבלי שראו דברי הרא"ש ז"ל בתוספותיו למס' סוטה ולמסכת מועד קטן הנ"ל, וכן דברי המאירי הנ"ל, דע"ז י"ל שגם מהר"י אירגז ז"ל והברכ"י אם היו רואים דברי הרא"ש ז"ל (שהוא היסוד לאוסרים), שהתיר בתוספותיו, היו חוזרים בהם וכנ"ל. ומלבד כל האמור הנה בני"ד אמר לי הרב השואל נר"ו שהעצים אלו, כבר עברו עליהם ט"ו שנים, ומתאחה מקום ההרכבה ולא ניכר, ועוד דהאגרונום של המכון כה"ר יורם דינו הי"ו, אמר שדרך האגסים שבמשך הזמן משתלטים על הכנה ומשלחים שרשים לתוך הקרקע, וכל כה"ג יש לצרף את פסקו של החתם סופר ח"ו (סי' כ"ה) שכתב דהדין דאסור לקיים אילן מורכב, הוא רק כל זמן שלא נתאחו האילנות והיו לאחד, אבל כשכבר נתאחדו באופן שאין ההרכבה ניכרת בהם, שוב אין בהם איסור קיום, ע"ש. ודברים אלו הובאו בספר יביע אומר ח"ה (חאו"ח סי' י"ט אות ז') למרן הראש"ל נר"ו, וכתב שם שהגם שבסי' ארץ חמדה (ריש עמוד רכ"ג) כתב לפקפק ע"ד החת"ס, ד"ל שאיסור קיום הוא כשמקיים מה שנעשה פעם ע"י איסור, וכיון שגוף זה נעשה ע"י פעולה אסורה, אסור לקיימו. ע"ש. אין דבריו מוכרחים כלל, לדחות דברי החת"ס מהלכה, ובפרט שבשו"ת מהרש"ם ז"ל ח"א (סי' קע"ט), ובשו"ת כוכב מיעקב (סי' י"ח), ובשו"ת יגל יעקב (חאו"ח סי' י"ב), הביאו דברי החת"ס לדינא. וכן פסק למעשה בשו"ת ערוגת הבושם (חיו"ד סי' רל"ג) ע"ש. וכ"כ כיו"ב הג"ר ראובן כץ ז"ל בשו"ת דגל ראובן ח"ב (סי' כ"ח), שיש ללמד זכות על כלל ישראל עכשיו שקונים ומקיימים פרדסים מורכבים, עפ"ד הערוך השלחן

(סימן רצ"ה) דמסיק דבאילנות ליכא איסור קיום מורכב, ושכן הוא דעת הרמב"ם ואפי' לדי' הרא"ש שאוסר, י"ל דהיינו דוקא מיד כשמרכיבין, אבל בשכבר נעשו אילנות אין בזה משום מקיים מורכב ע"ש. ואע"פ שהחזון איש (סי' ב' אות ט') כתב כדבר זה. ע"ש. נראה שהעיקר להלכה כדעת האחרונים הנ"ל. עכ"ל.

יא. העולה מכל האמור:

רוב מנין ורוב בנין של הפוסקים מתירים לקיים אילן המורכב, ויש מהם שמתירים לקיימו אפילו על ידי מעשה. ויש מהם שמתירין לקיימו רק בשב ואל תעשה. הראשון אדם הוא רבינו הרמב"ם ז"ל דבורעים כתב שאסור לקיימן, ואילו באילן שתק מלכתוב בו איסור קיום. ונאמן ביתו רבינו הרדב"ז ז"ל בתשובתו הרמה פירש דדעת הרמב"ם ז"ל להתיר לקיים אילן המורכב, וכן פירש מדעתו הרב מוהר"ז גוטה ז"ל בתשובה כת"י, וכן פירשו מוהר"א טולידו ז"ל ואחוזת מרחמוהי גדולי קושטא, וזקניה ושופטיה וכן פירשו נמי בדעת הסמ"ג כע"ש. וכן מפורש בחידושי הריטב"א ז"ל בקידושין (ל"ט ע"א). וגם בספר הכלבו התיר במפורש, ובמשנת ר"א הוכיח שכן דעת הר"ן והרשב"ץ ז"ל ג"כ, וכתבתי בפנים שכן נראה דעת המאירי בע"ז ובמו"ק. ומוהר"ז גוטה ז"ל ומוהר"א טולידו ז"ל פירשו כדעת הרא"ש ז"ל שהובא בב"י שהוא אוסר רק בעושה מעשה בידים, וכן פירשו גם בדעת הטור והשי"ע (סס"י רצ"ה). ואע"פ שבדברי יוסף למהר"י אירגאז ז"ל פסק לאסור, והסכים עמו מרן החיד"א ז"ל בברכ"י, והעלה שכן הוא ד' הרמב"ם ומרן ז"ל, ודחק בד' הריטב"א להוציאם ממשוטים, כבר העיד בגודלו הגר"א טולידו ז"ל במשנת ר"א על אסיפת כל גדולי קושטא זקניה, ושופטיה ונשאו ונתנו בדבר כיד ה' הטובה עליהם, וגם הוא היה עמם בצוותא חזא וזאת הלכה העלו להתיר לקיים אילן המורכב, ובפירוש אמרו דלא כפסקו של מהר"י אירגאז ז"ל ולא כהסכמת מוהר"י אזולאי ז"ל בברכ"י, ע"כ שם ששמע מהרב המובהק סבא קדישא כמה"ר שמריה נעים ז"ל שכבר לפני למעלה משבעים שנה ג"כ התאספו חכמי קושטא וגדוליה בדור שלפניהם, וגם הם הסכימה דעתם להתיר לקיים האילנות המורכבים. ואע"פ שגדולי קושטא התירו לקיים בלי שיעשו מעשה בידים רק דא"צ לעוקרם, אבל הניכוש וההשקיה וכל כיו"ב יעשה ע"י שכריהם הנכרים, וכמ"ש לעיל, מ"מ י"ל דאם היו רואים גם דברי הרא"ש ז"ל בתוספותיו למו"ק ולמסכת סוטה הנ"ל, שהתיר לקיים בלא מעשה גם בזרעים, ואילו בכלאי אילן כתב דאפשר שאין בהם איסור קיום כלל, ומשמע דגם על ניכוש וחיפוי קאמר, וכמ"ש לעיל. ומרן החזו"א ע"ה כ' דנוטה ד' הרא"ש ז"ל להתיר בכלאי אילן, אלא דהוא ז"ל כתב דהרא"ש מתיר רק מדאורייתא כנ"ל, ועי"ל מ"ש ע"ז. ואפשר דאם היו רואים ד' הרא"ש ז"ל הללו היו מתירים לגמרי, ובפרט דבני"ד מדובר בעצים שכבר עברו עליהם כמה שנים ונתאחו לגמרי עד שלא ניכר מקום ההרכבה כלל, דבזה פסק החת"ס (ח"ו סי' כ"ה) דאין בה איסור קיום. ואע"ג דיש שפקקו בזה, וכמ"ש מרן הראש"ל נר"ו ביבי"א ח"ה (חא"ח סי' י"ט אות ז') בשם ארץ חמדה, הנה כתב דבשו"ת מהרש"ם, ושו"ת כוכב מיעקב, ושו"ת יגל יעקב, הביאו דברי החת"ס לדינא, וכן פסק בשו"ת ערוגת הבושם, ושגם בשו"ת יגל ראובן (להגר"ר כ"ז ז"ל) פסק כעין זה וידוע שכן דעתו של הרב ערוך שלחן (סי' רצ"ה), ובפרט דלפי מ"ש שבאגסים אחר כמה שנים יורדים מהם שרשים ומשתרשים תוך הקרקע בעומק ושכן הוא בני"ד, וי"ל דבכה"ג יודו להתיר גם החולקים על החת"ס.

ומ"מ אע"ג דנראה דהעיקר להתירם לגמרי, מ"מ טוב לזהר שלא יעשה מלאכה בידים בגוף הכלאים, אלא כל המלאכות בעצים המורכבים יעשו ע"י נכרים דוקא, או ע"י גרמא, כדי לצאת י"ח כל הדעות. וכל זה אמור בכה"ג שכבר נטעו אותם. ופרנסתם תלויה בזה אבל בודאי דאסור לקנות שתילים מורכבים ממין אחר, ואפילו כשמתכוין לעשות הכל ע"י גוי. אלא יחפש וימצא שתילים מותרים, ואפילו שע"י זה יפסיד כסף וכו', זכות המצוה תעמוד שלא יאונה לו כל רע. וכאן המקום לברך את יו"ר המכון וחבריו המשתדלים בזה לשכנע את בעלי המשתלות שלא להרכיב הרכבה של איסור, דהיא אסורה מן התורה גם בזה"ז.

ואלו שכבר נטעו מזמן, אינם צריכים לעוקרם. אלא יעשו את המלאכות הדרושות לאילנות, ע"י נכרי, או בדרך של גרמא. זה הנלע"ד ואל אמת ינחנו בדרך אמת ויזכנו לראות בישועת ה' על עמנו נחלתנו, ונזכה לקיים בה כל מצות ה' בהידור בב"א. ע"ה שלמה משה עמאר.

הרב דוד וקחי שליט"א
המכון למצוות התלויות בארץ

דין בן נח באיסור כלאי אילן

איתא במסכת סנהדרין (נו:): תנו רבנן: שבע מצוות נצטוו בני נח. דינין, ברכת ד', עבודה זרה, שפיכות דמים, גילוי עריות, גזל ואבר מן החי.
ר' אלעזר אומר אף על הכלאים. מותרין בני נח ללבוש כלאים ולזרוע כלאים, ואין אסורים אלא בהרבעת בהמה ובהרכבת האילן. מנה"מ? אמר שמואל דאמר קרא "את חוקותי תשמורו" חוקים שחקקתי לך כבר בהמתך לא תרביע כלאים ושדך לא תזרע כלאים. מה בהמתך בהרבעה אף שדך בהרכבה מה בהמתך בין בארץ בין בחו"ל אף שדך בין בארץ בין בחו"ל. ע"כ.
להלכה נחלקו רבותינו הראשונים מה דינו של בן נח וכמובא להלן.

א. דעת האוסרים הרכבה בבני נח

הרמב"ם בהלכות מלכים פרק י' הלכה ד פסק וז"ל: מפי הקבלה שבני נח אסורין בהרבעת בהמה ובהרכבת האילן בלבד ואין נהרגין עליהן. [לאפוקי ז' מצוות דנהרגין עליהן].
ופירש הרדב"ז (על הרי"מ שם). דפסק כר"א במסכת סנהדרין אלא דהוקשה לו מדוע השמיט הסירוס והכישוף דאסרי ר' חידקא ור"ש שם. ומאי אולמיה דר"א מר' חידקא ור"ש. אמנם מרן בכס"מ הרגיש בקושיא זו ותירץ, כיון דשמואל ביאר רק את טעמו של ר' אלעזר בלבד ש"מ דהלכה היא דבן נח אסור בהרבעה ובהרכבה אלא שלא נהרג עליהן. והלח"מ לא נחה דעתו גם בדברי מרן בכס"מ וטוען עליו שהרי גם בדברי ר"ש ור"ח שקלו וטרו בגמרא ולדעתו הטעם דפסקינן הלכה כר"א משום דבפרק קמא דקידושין דף לט הקשה על הא דאמר ר' יוחנן. לוקין על הכלאים דבר תורה והא אגן תנן הכלאים מדברי סופרים ותירצו. לא קשיא כאן בכלאי הכרם כאן בהרכבת אילן וכדשמואל וכו'. משמע דהא דשמואל הלכה היא וכיון שכן נלמד ממנו דכלאים נאסר לבני נח. ע"ש.

וע"ע במראה הפנים על הירושלמי פרק קמא דף ב'. ורוח אחרת עמו בפירוש דברי הרמב"ם וסובר שאמנם הרמב"ם לא פסק כר' אלעזר אלא ס"ל כרבנן דפליגי וסברי דבן נח מוזהר רק על ז' מצוות ומפי הקבלה נאסרו בני נח על הרבעה והרכבה. דאי כר"א הם גם נהרגין עליהן. והגר"א בביאורו (בשו"ע יו"ד סימן רצ"ה אות ד) כתב, דהרמב"ם פסק כר"א. וכן דעת השאלות פרשת קדושים סימן צ"ט. והגהות מרדכי ריש פ"ו דגיטין. וכן הם דברי הר"ן בקידושין בחידושי על הרי"ף דף לט. ד"ה: לוקין על הכלאים וכו'... מביא דברי שמואל שמבאר טעמו של ר"א דאסר בני נח בהרכבת אילן והרבעת בהמה. ומוסיף בדרך אפשר דאפי' לרבנן יהא אסור. אלא דלר' אלעזר גם נהרגין עליהם כשאר ז' מצוות ולרבנן רק איסורא איכא, עש"ב ובעין דברי המראה הפנים הנ"ל בפירוש הרמב"ם. וכ"ד ריא"ז הובא בשלטי גיבורים שם ודעתו שבן נח מוזהר על ההרכבה וההרבעה. והמרכיב ע"י בן נח מין בשא"מ עובר על לפני עוור.

ב. דעת המתירים הרכבה בבן נח:

הריטב"א בחידושי לקידושין (דף לט.) ד"ה אמר ר' יוחנן וכו'.. והוי יודע שהמעשה הוא שאסור בהרכבה אבל הפרי מותר. חוקים שחקקתי כבר פי' בני נח נצטוו על הכלאים כדמוכח בסנהדרין מהכא. מיהו היינו לר"א **אבל לרבנן דקי"ל כוותיהו** פירושו שחקקתי כבר במעשה בראשית שנאמר בהו למינהו וזה אינו צווי לבני נח וכן פירשו שם בתוס' דלרבנן לא מחייבי בני נח על הרכבה ועל ההרבעה.

וכן נראה מהרא"ש (בהלק"ט כלאים) דפסק דלא כרבי אלעזר שלא הזכיר איסור הרכבה לגבי

בי"ג, אלא שאסור לומר לו להרכיב אילן של ישראל כדאמר במסכת שבת (קלט.) ואפילו כישותא בכרמא אסור להניח לעו"כ לזורעו בכרמו. וכן הר"ן בחידושו בסנהדרין (נ"ו עמוד ב') כתב שהרמב"ם פסק כר"א משום דשמואל פירש דבריו וכתב על זה דאין זה מוכרח ואין זו ראייה (שזאת הדרשה של חוקים שחקקתי רגילה היא בתלמוד) דבעלמא לא נקטינן הך דרשה לגבי בי"ג אלא לגבי חוקים שחקק הקב"ה בעלמו שאמר למינהו בבהמות. וכן דעת הטור ורי"י ותוס' שאנן ורי"י ורי"ת והרי לך שרוב הראשונים סברי דבי"ג מותר בהרכבת כלאים.

ג. האם בן נח מוזהר על קיום כלאים:

דרשו חז"ל במסכת מו"ק ב: מקיים מנין דאסור לר"ע ת"ל כלאים שדך לא. כלומר, שלא יהא כלאים בשדך מכל מקום וחייב אתה לבטלו. וע"כ לומר דאף לדעת האוסרים קיום כלאים ע"י ישראל מכח דרשה זו. היינו דוקא בישראל דדרשת חז"ל בתורה על פסוק זה שייכא דוקא בישראל לאחר מתן תורה אבל בן נח אפי' למאן דאסר ליה הרכבה והרבעה מהיכי תיתי לאוסרו בקיום, דבהרכבה נאסר כבר מעולם "מאת חוקותי שחקקתי כבר" ודייקא נמי מהפסוק שדך לא כלאים משמע שדה הישראל ולא שדה הגוי [ואה"נ ממעטינן מהכא אסור זריעת כלאים בכלאי זרעים מבן נח]. וכן כתב בפשטות מהר"א טולדו בתשובתו (משנת ר"א ח"ב יו"ד נ"א). דלא מצינו בן נח מוזהר על הקיום דמנכש ומחפה אף לדברי הסוברים דבן נח מוזהר על ההרכבה וכו'. והמתבונן היטב בתוס' סנהדרין (ס. ד"ה חוקים) יראה שאפי' לישראל מותר לקיים בלא מעשה וכ"ש לגוי ואפי' ע"י מעשה, וכן משמע מקושית המשל"מ בפרק אי מכלאים ה"ג על דברי הכ"מ וז"ל, ועיין במ"ש מרן ועיין בפרק השוכר את הפועל דף סד. דאמרינן בהדיא דרבנן פליגי עליה דר"ע, ולא עוד אלא שנראה שם דלרבנן מותר לקיים [אפי' לישראל] וזה היפך מ"ש מרן דלרבנן איסורא איכא ויש ליישב, ואמנם הגר"א (רצ"ז אות ח) יישב קושיה זו של המשל"מ, ותירץ דהתם מיירי בשדה של גוי.

וכן מוכח מדברי הרב בני דוד הובא "בשער המלך" על כלאים (פ"א ה"ג ד"ה עוד) דמחלק ואומר דלרבנן בשדה של ישראל איסורא איכא לקיים אבל בשדה של גוי אפי' איסורא ליכא וכ"ז בכלאי זרעים. וק"ו בכלאי אילן דמותר כי כלאי אילן ילפינן מבהמה וכמו דכלאי בהמה מותר לקיים ה"ה דכלאי אילן מותר לקיים.

עוד ראייה מקושית המחנה אפרים על הרמב"ם וז"ל, כתב הרמב"ם ז"ל פרק אי דין ז', הזורע זרעים כלאים וכן המרכיב אילנות כלאים אע"פ שהוא לוקה הרי אלו מותרים באכילה וכו'. ומותר ליטע יחור מן האילן שהורכב כלאים. עכ"ל הר"מ. וכתב המחנ"א, נב. ק"ק דהא כתב לעיל בהלכה ג' דאסור לקיים כלאים. ומירושלמי אין ראייה דאיירי בשל עובדי כוכבים עכ"ל. הרי לך דהוקשה לו איך אפשר לקחת יחור אם אנו חייבים לעקור ההרכבה או הכלאי זרעים וכי ברשיעי עסקינן, אלא ע"כ דהירושלמי נקט בדוקא גוי שהרכיב אגוז על גבי אפרסק, אע"פ שאין הישראל רשאי לעשות כן, נוטל הימנו יחור והולך ונוטע במקום אחר. הרי לך שהבין בפשטות בירושלמי דלעכו"ם מותר לקיים הרכבת כלאים. ואין לדחות דקיים באיסור דא"כ נוכל להעמיד גם בישראל שקיים באיסור. נמצאנו למדים שאמנם יש מחלוקת בראשונים אם הרכבת אילן אסורה לבני נח. מ"מ לענין קיום כלאים לא מצינו מי שיאסור לבן נח בשדהו.

ד. דין אמירה לגוי בהרכבה או קיום:

עתה נבוא לבאר אי מותר לומר לבן נח להרכיב עבורינו אילנות ומאיזה דין יהא אסור. בפשטות ניתן לומר דלפוסקים האוסרים הרכבת אילנות לבני נח ודאי דאסור, וכמו שפסק הרמב"ם בפרק אי מכלאים ה' ו' וז"ל, אסור לישראל להניח לגוי שירכיב לו אילנו כלאים. ונחלקו מפרשי הרמב"ם מאיזה טעם אסור כי לכאורה אסור לומר לו להרכיב משום לפני עיוור לא תתן מכשול כיון שגם הוא מצווה, ולא זה נאמר אף לגבי בן נח. וכן כתב הגר"א ז"ל בטעם הרמב"ם בביאורו לסימן רצ"ה ד'. ואולם מרן בכס"מ נחת לטעמא אחרני וז"ל, אין לומר שטעמו של הרמב"ם מדאמרינן בירושלמי פ"ק דכלאים ה"ח. דגוי אסור להרכיב כלאים. וכיון שכן אסור לומר לו שירכיב כלאים [משום לפני עוור] שאותו ירושלמי כר' אלעזר דאמר בפרק

ד' מיתות (נו): דבני נח הוזהרו אף על הרכבת האילן. ורבינו בפרק ט' מהלכות מלכים פסק דלא כוותיה. אבל טעמו של רבינו לאסור מדין אמירה לגוי מההיא דפרק הפועלים דאיבעיא לן אי אמרינן אמירה לגוי אסירא באיסור לאו. ולא איפשיטא ולחומרא, וכמו שכתב לענין סירוס. שאסור להניח לגוי לסרס בהמתו.

וכבר תמהו על דברי מרן בכ"מ. הלח"מ והגר"א שהרי הרמב"ם עצמו בפרק י' בהלכות מלכים כתב: מפי הקבלה שבני נח אסורין בהרכבת אילן [ומרן עצמו פירש טעמו שם]. והכריחו מכח זה, דטעם איסור להניח לגוי שירכיב הוא, משום לפני עוור. והלשון מוכיח, שכתב אסור להניח לגוי וכו' ולא כתב אסור לומר לגוי שירכיב וכו'. וכן הקשה על מרן. הברכ"י בשו"ת ברכה, וכתב נעלם מהם דברי הרמב"ם בפרק י' ממלכים ה"ו והביא דברי הרב פני אריה ליישב "הלבוש" (ועי"ש מש"כ בשם הלבוש). דסבר דלא נצטוו בני נח על ההרכבה ולכן הוצרך לטעם דאיסור אמירה לגוי. ומצווה ליישב דברי מרן הכס"מ שלא יהיו סותרים אהדדי, ונראה לומר שדעתו דלא נאסרנו בלפני עוור לגבי בני נח אלא לענין ז' מצוות דאזהרתן זוהי מיתתן אבל באיסורים דרבנן כמו הרכבה והרבעה דרק מפי הקבלה נאסרו ב"י לא שייך בהו לפני עוור. ולכך הוצרך לטעם דאיסור אמירה לגוי גם בשאר איסורים. וכעין זה מצינו להרב שד"ח מערכת ו' (כלל כו סעי' כ) שכתב בשם הרדב"ז דבאיסור דרבנן לא אמרינן לפני עוור. ובס"ק כ"ט כתב, דאפי' בישראל לפני עוור ליכא, אלא כשמתחייב בדיני אדם, אבל כשאינו מתחייב רק בדיני שמיים ליכא לפני עוור, וכ"ש לגבי בן נח.

ולענין אמירה לגוי לקיים הרכבת כלאים הדבר תלוי במחלוקת הראשונים. לדעת האוסרים מדאורייתא קיום ע"י ישראל ממילא יהא אסור גם לומר לגוי מדין אמירה לנכרי. ולדעת האוסרים רק מדרבנן יש פוסקים המקילים לומר לגוי כמו שבות דשבות. וכ"ש לדעת המתירים לגמרי בישראל, בודאי שיהא מותר לומר לגוי לקיים, ואפי' ע"י מעשה דניכוש וחיפוי. (1)

והנה הרמב"ם (כלאים פרק א' הלכה ג) כתב וז"ל: מותר לומר לנכרי לזרוע לו כלאי זרעים ונחלקו בפירוש הלכה זו מפרשי הרמב"ם. מהו לזרוע לו האם לישראל, או לגוי עצמו. ומהר"י קורקוס כתב דכוונת הרמב"ם שמותר לומר לגוי לזרוע לעצמו בשדהו של גוי כיון שהזרוע גוי ובקרקע של גוי לא אסרו ולמד זה מעובדא דרב משרשיא בפרק תולין (קל"ט) דיהיב פרוטה לתניוק נכרי זרע ליה כשותא בכרמא. ומרן בכס"מ הלך בשיטת מהר"י קורקוס וכתב שם, ולכאורה מאי איכפת ליה לומר לגוי שיזרע, ותיירץ שנותנם אח"כ במתנה לאהובו הגוי. וחיידש עוד דקודם שנשרשו מותר לקיימם ולמכרם אז לגוי בדמים יקרים. ובביאור הגר"א (רצ"ז אות ז) כתב דה' לזרוע לו היינו בשדה נכרי לצורך ישראל, ואין בו משום אמירה לנכרי. ועי"ש.

והראב"ד הבין בדעת הרמב"ם, שמותר לומר לגוי לזרוע לו לישראל [וכן הבין הטור ביו"ד סימן רצ"ו] אלא דהשיג עליו, דלהיכא אזיל דין איסור אמירה לנכרי בכל לאוין או רק לגבי שבת ובעיא בבבא מציעא לענין חסימה אי אמרינן איסור אמירה לנכרי בכל לאוין או רק לגבי שבת ובעיא דלא איפשיטא ולחומרא והרמב"ם עצמו פסק לגבי סירוס דאסור לתת בהמתו לגוי לסרסה.

ועוד מה ירויח באמירה זו הרי אסור לו לקיים הכלאים ואיך ינכש ואיך ישקה? והרדב"ז יישב השגותיו בטוב טעם ופירש דודאי לא נתכוון הרמב"ם להתיר לגוי לזרוע לישראל אלא לעצמו בשדהו ואע"פ שהישראל נותן לו הזרעים. דלא חמיר איסור כלאים מאיסור שבת דמותר לומר לגוי עשה מלאכתך, וממילא לא שייך כאן איסור אמירה לגוי. ועל קושייתו השנית כיצד יקיים, תירץ. דלאחר שהגוי יזרע את הכלאים, הישראל יקנה אותם ממנו ואז אינו חייב לעקור ויכול אף לקיים. דשדך אמר רחמנא ולא שדה הגוי.

והפרישה ביו"ד רצ"ו יישב קושיא זו וחיידש דין חדש, שלא אסרו לקיים אלא היכא שנעשה בידים האיסור, משא"כ כשאומר לנכרי ועושה. (2). וכעין חילוק זה של הפרישה מצאנו בשער המלך על הלכות כלאים (שם ד"ה ולכן) בביאור מחלוקת ר"ע ורבנן דכתב שם דלא

1. דלהרבה ראשונים מותר הקיום בישראל. וגם לאוסרים הוי איסורו מדרבנן. וכן הוכיח טורי אבן [במגילה י"ג: ור"ה ט']. שהבבלי חולק על הירושלמי ולרבנן מותר הקיום לגמרי. עש"ב.

2. ועיין ברא"ש בתוספותיו למסכת סוטה שגם הוא מחלק חילוק זה לענין החוזרים מעורכי המלחמה.

נאסר קיום לדעת ר"ע כי אם קיום ע"י מעשה כמו זריעה, חיפוי וניכוש כמ"ש "לא תזרע" כעין זריעה, אבל קיום שאינו בגוף הזרעים איסורא איכא ומלקות ליכא, ואפי' עשיית סייג וגדר לשדה אינו בכלל מעשה לחייב מלקות, אבל קיום בלא מעשה לא נאסר כלל. ואמירה לגוי הרי זה קיום בלא מעשה הישראל. וממילא נבין כיצד אפשר לאכול פירות וליטע יחור אפי' מאילן מורכב של ישראל.

ועוד דלא מצינו ברמב"ם בפירוש איסור קיום באילן מורכב, ואפי' לישראל. ואמנם מרן למד זאת מדברי הרמב"ם שכתב בהלכה ה' "כלאי האילנות הרי הם בכלל מה שנאמר שדך לא תזרע כלאים". אולם יש חולקים (3 וסוברים דרך לגבי איסור הרכבה באילן הביא הרמב"ם פסוק זה אבל לגבי קיום, אדרבא ילפינן מהרבעה וכמו דבהרבעה מותר לקיים המורכב כן בהרכבת אילן מותר לקיים המורכב. ואם כנים אנו בזה מיושבת קושית המחנה אפרים על הרמב"ם [הובאה לעיל] שאם אסור לקיים המורכב איך אפשר ליטע יחור או לאכול פירות המורכבים ולפי דברינו ליכא קושיא כלל. 4) וא"כ נלמד מכאן גם לגבי כלאי אילן השייכים לגוי או שקונים מגוי שאין עלינו חיוב לעקורם ואולי אפי' יהא מותר לקיימם.

והארכתי בזה מעט כיון דהיום מצויים הרבה מכשולות באיסורי הרכבת כלאים ורוב המלאכות של ההרכבה והנטיעה נעשות ע"י פועלים זרים ואפשר לצרף דעת המקילים לסניף ועיין בפתחי תשובה יו"ד רצ"ה ד' שהביא תשובת חת"ס (סי' רפ"ח) שתמה איך רבים וגם שלמים קונים כרמים מערביים ובתוכם אילנות נטועים שקדים ואפרסקים רובן מורכבים ומקיימין אותם. והרי מבואר בשו"ע דכלאי אילן אסורים בקיום בין בארץ בין בחו"ל, עש"ב. וכתב עצה לשתף הגוי עמו בפירות באופן שלא יניח הערבי לישראל לעקור הפירות וממילא מותרים. וכן כתב בתשובת מהר"א טולדו (שם) שבעירו קושטא נהגו לקיים אילנות מורכבים ע"י גויים ולימד עליהם זכות וכתב שרבני קושטא התירו על סמך דעת המקילים לקיים הרכבה שנעשתה ע"י גוי ואפי' לקנות אילן מורכב מן הגוי ולקיימו ע"י שכירו ולקטו ע"פ ס"ס שמא כמ"ד דאין איסור קיום באילן המורכב. ואפי' תימא דיש איסור לישראל שמא הלכה דבן נח לא הוזהר על ההרכבה, וכ"ש שלא הוזהר על הקיום. ואמרינן ס"ס אפי' נגד מרן כפי שכתב הגאון ר' יוסף חיים בספרו רב פעלים, וכן דעת מרן הראש"ל הגרע"י בכללי הסי"ס שלו (בסו"ס יחוו"ד).

המורם מכל האמור:

א. לענין הרכבת אילנות בבן נח, נחלקו הראשונים. דעת השאילתות והגהות מרדכי וסייעתם, אסורה הרכבה לב"נ מן התורה. דעת הרמב"ם שנאסרה הרכבה לב"נ רק מדברי קבלה. ואילו דעת הריטב"א, הר"ן והרא"ש וסייעתם, שב"נ לא נאסר בהרכבה כלל ואפי' מדרבנן.

ב. לא מצינו מי שאוסר לבן נח קיום כלאים בשדהו שלו.

ג. אסור לומר לגוי להרכיב עבור הישראל, ובפנים כתבנו הטעמים לדבר. ובענין אמירה לגוי לקיים כלאים, מסבר שמותר, וכמ"ש בפנים.

3. שו"ת רדב"ז ללשונות הרמב"ם סימן ר'. ואפשר לסייעו מן הגמרא במועד קטן דאיתא שם בראשונה היו עוקרים והיו בעלי הבתים שמחים. וע"כ לומר שרק בכלאי זרעים היה קנס זה דאילו באילן לשמחה מה זו עושה.

4. והתיינת בכלאי אילן אבל בכלאי זרעים מא"ל, וכיצד יאכל פירותיהן אם אסור לקיים, ואפשר לומר דקיום שלא על ידי מעשה לא אסר הרמב"ם בכלאי זרעים.

הרב **יעקב יעקב שליטי** א
המכון למצות התלויות בארץ

הרכבה באילנות סרק

מבוא:

נאמר בתורה: "בהמתך לא תרביע כלאים שדך לא תזרע כלאים" (ויקרא י"ט), ודרשו חז"ל (סנהדרין ס' ע"א) "מה בהמתך בהרבעה אף שדך בהרכבה" ופירש רש"י שם (ד"ה שדך לא) מה בהמה בהרבעה שהוא דבר המסוים על דבר מסוים אף שדה בהרכבה דבר מסוים על דבר מסוים. והרכבה היינו שלוקח יחור אחד ומכניסו באילן ממין אחר באופן שע"י זה הם יתאחו ויעשו כגוף אחד (רש"י סוטה מג' ע"ב ד"ה המרכיב), וגם אם לא נתאחו חייב (חזו"א סימן ב' סעיף ה'). וזהו הנקרא כלאי הרכבה.

במאמרנו נדון:

- א. האיסור להרכיב באילנות סרק.
- ב. דעת הרמב"ם באילן סרק.
- ג. הלכה למעשה.
- ד. הגדרת עץ סרק.
- ה. סיכום.

א. האיסור להרכיב באילנות סרק:

תניא בירושלמי (פ"א הל' ז') "מנין שאין מרכיבים עץ סרק על עץ מאכל או עץ מאכל על עץ מאכל מין בשאינו מינו, ת"ל את חוקותי תשמורו".

הספרא (קדושים פרשה ב' פרק ד') מוסיף: "ולא עץ מאכל ע"ג עץ סרק. נוסח זה הובא בבית יוסף יו"ד סי' רצ"ה [וכ"ה בתוספתא ערלה (פ"א ה"ה)] "גוי שהרכיב אילן מאכל ע"ג אילן סרק, אעפ"י שאינו רשאי לעשות כן" [

הרש"ס גרס: "שאינו מרכיבין עץ סרק ע"ג עץ סרק, עץ סרק ע"ג עץ מאכל". (מענין נימוקו של בעל אמונת יוסף לגירסת הרש"ס - דלגבי כלאים לא אזלינן בתר עשיית הפרי, אלא שמכחיש חכמת היוצר ח"ו, ודומה שהוא חכם מהבורא) הר"ש בפירושו למשנתנו מביא את נוסח הירושלמי שלפנינו ומסיק, משמע שעץ סרק אע"פ סרק לא אסיר מדלא תני ליה. ושמא היינו טעמא: כיוון שעץ סרק נינהו, אפילו מין בשאינו מינו כחד מינא חשוב. אמנם גם הר"ש מביא נוסח אחר: "ואית ספרים דגרסי שאין מרכיבין אילן סרק על עץ סרק".

הרא"ש מעיר בקשר לכך (הלי' כלאים סי' ב) וז"ל: דתני בירושלמי מנין שאין מרכיבין עץ סרק על עץ מאכל או עץ מאכל על עץ מאכל מין בשאינו מינו ת"ל את חוקותי תשמורו, משמע דעץ סרק על עץ סרק מותר. ואית ספרים דגרסי מנין שאין מרכיבין אילן סרק על עץ סרק או על מאכל. ומסתבר כגירסא ראשונה דעץ סרק כיון שאינו פרי כחד מינא חשיב. עכ"ל. ואין לדייק מלי' הרא"ש דדוקא עץ סרק על מאכל אסור, אבל עץ מאכל על סרק מותר. דזה לא מסתבר כלל דמהיכי תיתי שיהיה מותר להרכיב עץ מאכל ע"ג עץ סרק, הרי מדובר במין בשאינו מינו, ומ"ש מסרק ע"ג מאכל? ובע"כ שגם הרא"ש סובר שאסור להרכיב עץ מאכל ע"ג עץ סרק, ומה שכתב הרא"ש וז"ל: "והא דאסירא הרכבה היינו דוקא בעץ מאכל, אבל באילן סרק שרי" - הכונה היא שעץ סרק בעץ סרק מותר להרכיב.

וע"ע בפירושו של רע"ב על המשנה (פ"א מ"ז) וז"ל: אין מרכיבין אילן מאכל באילן מאכל מין בשאינו מינו, או אילן סרק באילן מאכל, אבל אילן סרק באילן סרק כיון שאין עושה פרי כמין אחד חשוב ושרי". וכ"כ הר"ש בפירושו למשנה שם שאילן סרק ע"ג אילן סרק מותר. וע"י בברכ"י שהביא בשם האגודה ורי"ו שכתבו בפשיטות שאילן סרק ע"ג אילן סרק שרי בהרכבה. וכן מדייק הב"י (יו"ד סימן רצ"ה) מלשון הטור שלא כתב דסרק ע"ג סרק אסור, משמע

שמותר. אך מקשה הב"י ז"ל: אבל ממ"ש רבינו לקמן סרק ע"ג סרק, והוא מינו מותר משמע שבשאינו מינו אסור, והרי לעיל כתב שאפילו עץ מאכל ע"ג עץ סרק אסור משמע שבשניהם סרק אפילו אינו מינו מותר! ומתרץ בעל הפרישה שם שאין סתירה בדברי הטור ז"ל: "ונלע"ד שגם רבינו סבירא כר"ש ומ"ש כאן והוא מינו קאי אעץ מאכל ע"ג מאכל **אבל בסרק אפילו בשאינו מינו חשוב כמינו**". וכן כתב בדרכי משה שם, ותמה על דברי הב"י. וכן כתב מעדני יו"ט (על הרא"ש בהלק"ט כלאים שם) (ועיין דרישה שם).

ג. דעת הרמב"ם באילן סרק:

הר"מ (הלי כלאים פ"א מ"ה) פוסק ז"ל: "כלאי אילנות הרי הם בכלל מה שנאמר "שדך לא תזרע כלאים" כיצד המרכיב אילן באילן כגון שהרכיב ייחור של תפוח באתרוג או אתרוג בתפוח הרי זה לוקה מן התורה. וכתב המשנה ראשונה (פ"א מ"ז שמהר"מ משמע דוקא אילן מאכל, וצ"ל דס"ל אילן סרק במאכל אינו מן התורה ללקות, אלא מדרבנן. וצ"ע שלא הזכיר הר"מ כלל אילן סרק לאיסור. ע"כ. וצ"ל שמזה שהשמיט הר"מ איסור באילן סרק משמע מדבריו שאין כלל איסור בסרק ואפי' מדרבנן. ועו"ע בדרך אמונה על הר"מ שם (ביאה"ל ד"ה כגון) שכתב שמלשון הר"מ משמע דוקא אילני מאכל, אך אילנות סרק במאכל מותרים. ונשאר שם בצ"ע.

המראה פנים על הירושלמי (הנ"ל) כתב להסביר את דעת הר"מ שס"ל, שאיסור מאכל בסרק וסרק במאכל היינו רק לדעת ר' אלעזר הדורש מתוך הכתוב, "את חוקותי תשמורו". לאיסור הרכבה לבני נח. משא"כ לדעת רבנן שאינם דורשים דרשה זו ולא לומדים ממעשה בראשית כלום, א"כ אין איסור הרכבה כשאחד המינים הוא סרק, כשם שאין איסור כלאי זרעים ככהאי גוונא.

ג. הלכה למעשה:

להלכה נפסק בשו"ע (יו"ד רצ"ה ס"ג) ז"ל: **שאיין לך באילנות אלא הרכבה בלבד... ואפי' עץ סרק על עץ מאכל או עץ מאכל על עץ סרק**. עכ"ל. (ועי' בביאור הגר"א שם). הש"ך (שם ס"ק ג) מדייק שמשמע מהשו"ע **שסרק ע"ג סרק אפי' באינו מינו שרי**. הרמ"א בהגה' שם כתב ז"ל: וכן סרק ע"ג סרק שרי אע"פ שאינו מינו. (כן משמע מהטור) ואמנם הביא את הב"י שכתב בשם הסמ"ק שמ"מ **הואיל ואין רוב העולם מכירין רוב המינים טוב להזהר מכולן** ויחוש לאידך גירסא בירושלמי דגם אילני סרק לא ירכיבם זה על זה. החתם סופר (סי' רפ"ז והוב"ד בפ"ת ס"ק ג) כתב ז"ל: אך שומר נפשו ירחק מזה ויחוש לאידך גירסא בירושלמי דגם אילני סרק לא ירכיבם זה על זה. (ועי"ע חזו"א כלאים סי' ג ס"ק ו)

ד. הגדרת עץ סרק

איתא במשנה (כלאים פ"ו מ"ה), "איזהו אילן סרק כל שאינו עושה פירות, ר' מאיר אומר: הכל אילן סרק חוץ מן הזית והתאנה, ר' יוסי אומר: כל שאין כמוהו נוטעין שדות שלמות הרי זה אילן סרק". והלכה כתי"ק (רע"ב), וכן כתב המשנה ראשונה (שם) ז"ל: בכל דוכתא פשיטא לן לכ"ע, דכל שאינו עושה פירות הוי אילן סרק. וכן משמע מפירוש הרע"ב בפ"ק מ"ז ובכמה דוכתי עכ"ל. ודבריהם של ר' מאיר ור' יוסי היינו לענין כלאי הכרם. והנה מה שכתבה המשנה "אילן סרק כל שאינו עושה פירות" צ"ל שאין כוונת המשנה בדוקא, אלא אף אם האילן עושה פירות רק שאינם ראויים למאכל אדם נקרא אילן סרק. וכ"מ מהט"ז (או"ח ר"ג ס"ק א) שכתב שם שכל האילנות שגדלים מעצמם ואינם נטועים ע"י אדם תורת סרק עליהם, ושם איירי בט"ז גבי ברכת הפירות, ובע"כ שיש פרי. ומוכח א"כ שאף אם יש פירות רק שאינם ראויים בד"כ לאכילת בני"א נמי חשיבי אילנות סרק. ועו"ע בספר כלאי זרעים והרכבה (עמ' 139) לפרופ' יהודה פליקס נר"ו שכתב, **"כל העצים טוענים פירות והמונה עץ סרק משמעו עץ שפירותיו אינם טובים למאכל אדם"**.

מה נחשב ראוי למאכל

א. האם ראוי למאכל הוא בדווקא דבר הנאכל כמות שהוא. או אפ"ל שגם אם ראוי הוא למאכל רק ע"י תיקון וכיו"ב, מ"מ ראוי למאכל מיקרי?

ב. האם ראוי למאכל הוא בדווקא דבר הראוי לאכילת רוב בני אדם. או דילמא אפילו ראוי לאכילה למקצת בני אדם מ"מ ראוי למאכל מיקרי?
 איתא במשנה (כלאים פ"א מ"ד) "התפוח והחזרד ... אעפ"י שדומין זה לזה כלאים זה בזה". ומפרש הרע"ב חזרד - תפוח יערי. וכ"כ בתפא"י שם. וכ"כ בתוס' אנשי שם שחזרד מין תפוח יערי. ומסביר המלאכת שלמה שמשליכין פרוי לחזירים. וכ"פ בשו"ע (הל' כלאי אילן רצ"ה ס"ק ו') וז"ל: "יש באילנות דומים זה לזה בעלין או בפירות ואעפ"י הואיל והם שני מינים הרי אלו כלאים, כיצד התפוח עם החזרד" (וביאר מור"ם שם היינו מין תפוח יערי).
 הפ"ת (שם ס"ק ב) הביא מחלוקת הלבושי שרד והמשכנות יעקב בענין זנים שונים של פירות שזן אחד ראוי לאכילה והזן השני מין בר הוא ואינו ראוי לאכילה, או שראוי לאכילה רק ע"י תיקון, האם נחשבים כשני מינים לענין כלאים.
 וזת"ד הלבושי: (בחידושי דינים סימן ק"ו) אודות אילני תפוחים שהמה מורכבים בתפוחי יער הנקר בל"א קוואסניצ"י אם רשאי לקיימם. ואחר שחקר נודע שבתפוחי יער אלו יש ב' מינים, שמעט מהם הם טובים וגדולים ונפש היפה תאכלם בלא כבישה. והרוב מהם המה השכיחים שא"א לאוכלם בלי כבישה. וכתב שם **שאותם שא"א לאוכלם בלא כבישה המה אילני סרק** וכמבואר בט"ז (הנ"ל). ואילו מהסוג השני אע"ג שאינו סרק מ"מ הוי מבשא"מ. ועי"ש.
 והמשכנ"י (יו"ד סימן ר"ו) כתב **שהמרכיב אילן מאכל באילן שפירותיו אינם ראויים לאכילה אינו עובר משום כלאים**. ומ"ש הלבושי להוכיח מהט"ז, י"ל שאין כוונת הט"ז שיהיו נקראים אילני סרק, רק שלענין ברכה לא חשיבי. וגם עיקר דעת הט"ז שם צ"ע וכו' דבשלמא אותן אילני סרק שאין מוציאין פירות כלל ואין ידוע איזה מין פירות היו מוציאין קודם החטא, הו' כלאים עם כל המינים דאולי היו מוציאין מין אחר לגמרי וכו' ועי"ש.
נמצאנו למדים: שדעת הלבושי, שעץ המוציא פירות שאין ראויים למאכל אלא ע"י תיקון, דינם כעץ סרק. ואותם אילנות שמוציאין פירות שראויים למאכל מקצת בני"א, דינן כאילן מאכל. ודעת המשכנ"י, שגם אותם פירות שאינם ראויים למאכל אלא ע"י תיקון אינם נקראים סרק, ושם עץ מאכל עליהם. (ורק לענין ברכה ס"ל דהוי כסרק). אא"כ אינם טוענים פירות כלל. והחכמת שלמה לר' שלמה קלוגר (יו"ד הל' כלאים סימן רצ"ה) דוחה את הלבושי וז"ל: עיין בלבושי שהעלה שאסור להרכיב אילן תפוח היער באילן תפוח טוב וכו', ואין דבריו נכונים, כאשר כתב אלי משכיל אחד במכתבו דראיותיו אינם ראיות כלל, די"ל התם הכונה באילן סרק ממש באילן תפוח, אבל אם גם אילן היער עושה פירות י"ל דהוי מינו ממש. גם שאר ראיותיו אינם ראיות, גם זכורני שגאון מהרא"י זצ"ל כתב בתשובה להתיר.
 [ועל עיקר דברי המשכנ"י שכתב שכל שהן מין אחד לא אכפ"ל מזה שהטעמים רחוקים זמ"ז. ע"י בהגהות יד שאול (להגאון רבי יוסף שאול הלוי נתנוון בהל' כלאים סימן רצ"ה סעיף ו' ד"ה "התפוח עם החיזרד") מש"כ בזה. ועו"ע חזו"א (כלאים סימן ג' סק"ו) שכתב: שלא נתבאר טעם המתיר, שמנ"ל שהוא מין אחד. וע"ע בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ב חיו"ד סימן י"ב). ועי' במאמר אודות הדמיון בין הדלעת לדלורית (תנובות שדה גליון מס' 4 עמ' 34) מש"כ בזה].

ה. סיכום:

א. שיטת רוב הראשונים שאסור להרכיב עץ סרק בעץ מאכל או להיפך. הרמב"ם השמיט ענין אילנות סרק, ומשמע שדעתו להתיר הרכבת סרק במאכל. ומ"מ להלכה קי"ל כדעת רוב הראשונים, וכן פסק בשו"ע (יו"ד הל' כלאי אילן רצ"ה ס"ג).
 הרכבת סרק בסרק באינו מינו, מהטור (רצ"ה הל' כלאי אילן) משמע שמותר, וכן משמע מהגירסא בירושלמי ות"כ. וכן פסק הרמ"א (רצ"ה ס"ו), אך כתב בשם הב"י שהביא את הסמ"ק, שמ"מ הואיל ואין רוב העולם מכירין רוב המינים טוב ליזהר מכולן ויחוש לאיך גירסא בירושלמי דגם אילני סרק לא ירכיבם זע"ז.

ב. אילן שמוציא פירות שאינם ראויים למאכל אלא ע"י תיקון, דעת הלבושי שדינם כעץ סרק. ולדעת המשכנ"י דינם כעץ מאכל. וכ"כ החכמת שלמה. ואילן שמוציא פירות וראויים למאכל למקצת בני"א גם ללא תיקון, לכו"ע הוי כעץ מאכל.

אגרונום יהורם דנינו הי"ו
המכון למצוות התלויות בארץ

האגס, סקירה על יחסי כנה ורוכב.

מבוא:

בעולם ידועים כ- 5000 זני אגס. רבים נוסו בארץ, אך מעטים בלבד עמדו במבחן. מבין מעטים אלה רק בודדים מתאימים לכנת החבוש. שהיא עתה הנפוצה ביותר בישראל. מיותר לציין שהרכבת אגס על חבוש הינה הרכבה של מין בשאינו מינו והרי הוא באיסור כלאיים. צד להקל בקיום אילנות אלו הוא עפ"י היתרו של החתם סופר (ח"ו סי' כ"ה) שכתב, "כשכבר נתאחדו באופן שאין ההרכבה ניכרת בהם שוב אין בזה איסור קיום". ע"ש. וכן פסק בשו"ת יביע אומר ח"ה ע"מ ע"ב. וע"ע במאמר הגרש"ע שליט"א בגליון זה. לאור זאת התמקדנו בסיוורנו במטעים בנקודות הנ"ל וראה עוד להלן.

הזן ספדונה (spadona Estiva)

הזן ספדונה מרכיב עיקרי של מטעי האגס בארץ כ- 70% ויותר. הזן ממוצא איטלקי, ומתאים לכנת החבוש.

ההרכבה:

התאמת הזן לחבוש מתבטאת באיחוי טוב בין הרוכב (הספדונה) לבין החבוש המשמש ככנה.

במטעים בוגרים כמעט ולא ניתן להבחין בהרכבה. אך, ישנם מקרים שמקום ההרכבה ניכר. לעתים, עוד במשתלה מקום ההרכבה לא מורגש. (ללא קשר לזן).

השתרשות:

את הספדונה מרכיבים על חבוש בין היתר כדי להחליש את האגס בכדי לקבל פירות בגיל מוקדם יחסית. לכן, בשנים הראשונות של המטע משתדלים למנוע השתרשות של הספדונה באדמה. לאחר שהמטע מתחיל להניב יכולה להתרחש השתרשות ולהגיע למצב של כ- 30% עד 50% עצי ספדונה מושרשים. ההשתרשות הדרגתית במשך השנים. לאחר ההשתרשות האגס לא זקוק יותר לחבוש. תופעות אלו בדקנו במספר מטעים בחלקי הארץ השונים והתצפיות דומות פחות או יותר.

הזן ג'נטיל:

הג'נטיל אף הוא ממוצא איטלקי ומשמש להפריית הספדונה, לכן, אינו מצוי במטע בכמיות מסחריות (כ- 5%).

השתרשות:

הג'נטיל על כנת חבוש מתנוון מוקדם למדי בגלל חוסר התאמה. אך, ניתן למנוע זאת בקלות ע"י השרשת הרוכב, באופן כללי בג'נטיל מעוניינים בהשתרשות ואף מעודדים אותה ע"י תילול אדמה עד לרוכב, כדי לגרום להשרשתו. ניתן להגיע להשתרשות של רוב העצים. התהליך מתמשך מספר שנים וכעבור כ- 8 שנים ניתן להגיע ל- 70% מושרשים.

ההרכבה:

מקום ההרכבה, כאשר מתללים, מצוי מתחת לאדמה אך, בחשיפתה בעין בוחנת ניתן להבחין בה. אך, לא בכל המקרים.

הזן קוסצ'יה:

גם זן זה ממוצא איטלקי, משמש כמפרה במטע. מצוי גם הוא בכמות קטנה (כ - 5%).

השתרשות:

התאמתו לחבוש בינונית. על הרוב יש להשריש את הרכב כשהעצים מתחילים להראות ניוון. כדי להשריש מתללים ואז ההרכבה אינה נראית מע"פ השטח.

ההרכבה:

מקום ההרכבה לעתים ניכר לעין. אך, אין כללים ברורים שיכולים לאפיין את הזן כולו. לפעמים תלוי במרכיב כיצד ביצע את ההרכבה.

נקודות כלליות בהרכבת אגס על חבוש:

1. בית השורשים של החבוש קטן יחסית לגודלו של עץ האגס. ולעתים, העץ נעקר מהאדמה. יש לציין, שלמרות העומס על החבוש נקודת הרפיון היא לא מקום ההרכבה. אלא, בית השורשים.

2. איחוי תקין מבחינת יחסי כנה רוכב והובלת חומרים נעשה במשתלה כבר לאחר כשלושה חודשים.

3. לעתים, מקום ההרכבה לא ניכר לעין כבר במשתלה. הדבר תלוי באופי עבודת השתלן.

4. גם כאשר מקום ההרכבה ניכר קשה מאוד לדעת שמדובר במינים שונים.

5. ישנם מקרים, שיוצאים מהחבוש ענפים צדדיים (חזירים) אותם החקלאי מסיר.

לאחרונה, ענף האגסים בארץ בבעיות והענף כולו בירידה חדה. הבעיות מיוחסות בחלקן לכנת החבוש שאינה מתאימה די הצורך לאגס. מכוני מחקר בארץ מחפשים כנות חלופיות ברובן מתבססות על כנות חבוש משופרות. המכון בע"ה בשיתוף עם גורמי מחקר נוספים מנסה לתת פתרון חקלאי והלכתי. כך, שהחקלאי יקבל אגס ללא חשש הרכבה אסורה.

לסיכום:

1. זנים שמראים סימני ניוון בגיל צעיר כמו הגינטיל והקוסציה בגלל התאמה לא טובה לחבוש נהנים מהשתרשות מוקדמת כך, שממה נפשך אפשר אולי יהיה להקל בקיום.

2. בספדונה האיחוי טוב יחסית מבחינת התפקוד של יחסי כנה רוכב. ויש שגם זן זה נהנה מהשתרשות.

3. מקום ההרכבה לא ניכר בעיקר במטעים מבוגרים ולעתים גם במשתלה מקום ההרכבה לא ניכר. אך, אין כללים ברורים לגבי כל אחד מהזנים. וניתן למצוא שונות רחבה בין המטעים.

4. גם כאשר מקום ההרכבה ניכר, קשה לדעת באופן ברור שמדובר במינים שונים, להוציא מקרים שפורצים חזירים בכנת החבוש.

הרב אליהו אלחרר שליט"א
המכון למצוות התלויות בארץ

בדין איסור חדש (ח"א)

הקדמה:

נאמר בתורה - (ויקרא כג, יד) "ולחם וקלי וכרמל, לא תאכלו עד עצם היום הזה עד הביאכם את קורבן אלוהיכם חקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם" מכאן שאסור לאכול מתבואה חדשה קודם הקרבת העומר בט"ז בניסן. וז"ש "ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו" - היינו איסור אכילת לחם של תבואה חדשה, וכן איסור אכילת תבואה חדשה שקולים אותה, וכן אסור לאכול קמח העשוי מתבואה חדשה שעקרוה בעודה רכה וקולים אותה.

ובזמן שביהמ"ק היה קיים משקרב העומר ביום ט"ז בניסן היה מותר החדש בירושלים, והמקומות הרחוקים מותרים אחר חצות (לפי שאין ב"ד מתעצלים בו עד אחר חצות) ע"כ היה מותר בכל מקום לסמוך על חזקה זו, והיום בעוה"ר שאין ביהמ"ק קיים אסור כל היום, ובחז"ל שעושים שני ימים טובים, אסור כל יום י"ז עד לערב.

ובטעם המצוה ביאר בספר החינוך (מצוה שג) - לפי שעיקר מחייתן של בריות היא בתבואות, וע"כ ראוי להקריב מהם קורבן לה' אשר נתנם, טרם יהנו מהם הבריות, וכל זה להכשיר עצמינו שנהיה ראויים לקבל מטובו... עכ"ל.

והנה יש שסומכים להקל בענין, ובפרט לקושי קיום המצוה בשאר מדינות העולם, דאף דאנו בארעא קדישה, ארץ הקודש זמן הבצירה בעתו אחר הפסח, הרי שבמדינות מסוימות זמן הקציר שונה, ויש מקומות דאף פעמים בשנה ויותר זורעים וקוצרים, ולא יבצר דפעמים רבות תהיה תבואתם מן החדש, ובפרט בעידן החדש בהתפתחות הטכנולוגית, מועברים תבואה ושאר מרכיבי מזון, ממדינה אחת לחברתה. (וכבר בתקופת הרשב"א כתב דדלתות המדינה פתוחות אחת אל חברתה, ואיכא חששא... וכ"ש בתקופתינו), ואף בא"י איכא חששא משום שמיבאים תבואה ומצרכי מזון שונים המיוצרים בחז"ל במדינות השונות, ותיכבד העבודה על האנשים, לברר סוגי התבואה, או תערובתה במצרכי מזון השונים אם נקי מחשש איסור חדש או לא. וגם מודעות הציבור והקפדתו בהלכה זו תוסיף תת כוחה בע"ה. ונבואה אל העין, רבותינו הפוסקים ני"ע לראות האם יש להקל בדבר ועל מה נסמכו להקל.

ואחר דברי הקדמו"ת אבאר תחילה וראש דין איסור חדש בתבואה גופה. ויתחלק לכמה ראשים: והם ע"פ מ"ש הגאון רבי יעקב ממיץ מח"ס חק יעקב (או"ח סי' תפט אות כב) דעיקר ההיתר שסומכים בזה נגד כל גדולי הראשונים ה"ה הרי"ף והרמב"ם ועוד שסברו שאסור מהתורה חדש בזה"ז, צ"ל דהיתרם בנוי מג' טעמים:

- א. דאין איסור חדש בחז"ל מה"ת.
- ב. דאין איסור חדש בשל גוי מהתורה.
- ג. ספק ספיקא (ספק אם התבואה משנה שעברה, ספק משנה זו ואת"ל משנה זו ספק שמא נרשה קודם העומר). עכ"ד.

והשתא נחזי מאי דעת רבותינו בדינים הנ"ל ע"פ סדר זה, ואשיב על ראשון ראשון. (ואודות ההיתר הג' שהוא משום ס"ס, נדון בו בעזהש"י במאמר הבא).

א. דין חדש בחוץ לארץ

איתא במשנה (קידושין לו): כל מצוה... חוץ מן הערלה והכלאים (דנוהגים אף בחו"ל) ולרבי אליעזר - אף החדש. ובגמ' שם (דף לז.) איבעיא להו ר"א לקולא פליג או לחומרא פליג, ומסקינן דלחומרא קאמר וס"ל דאף החדש אסור בחו"ל מה"ת דכתיב "בכל מושבותיכם" היינו בכל מקום שאתם יושבים. ורבנן פליגי עליה וס"ל דאין חדש אסור מה"ת אלא בארץ ישראל בלבד, ומ"ש בכל מושבותיכם לאו למימרא כל מקום שאתם יושבים אלא בא למעט דאף בא"י לא נהג איסור חדש מיד כשנכנסו ישראל לשם, אלא לאחר ירושה וישיבה (היינו לאחר ידי שנה, של כיבוש וחלוקת א"י) ובחו"ל איסור חדש אינו אלא מדרבנן.

ופסקו הרי"ף והרא"ש והמאירי בקידושין שם, דהלכה כר"א, דחדש נוהג מה"ת בכל מקום. וכן היא סתמא דמתני' בערלה, והכי גם מסקינן במנחות (דף סח): דפליגי נמי אמוראי התם בהאי פלוגתא דתנאי הכא. וס"ל לרבנן דבי רב אשי ורבינא דנוהג חדש מה"ת גם בחו"ל, ורב פפא פליג והלכתא כרבינא שהוא בתראה. וכ"פ הרמב"ם בהלכות מא"ס פ"י ה"ב. וסמ"ג (לאוין קמב) וסמ"ק (סי' ריד) ובעקבותיהם הטוש"ע ביו"ד סי' רצג ס"ב.

לעומתם דעת האור זרוע סי' שכח, ורבינו ברוך בעה"ת (הביאו בשו"ת הרא"ש כלל ב) ורבינו אביגדור כ"ץ [ובשו"ת משכנות יעקב ר"ס סד דייק בדעת הראב"ן דג"כ ס"ל הכי, דאין איסור חדש נוהג מה"ת אלא בא"י מהא דהביא הראב"ן קדושין (ה' ערלה) רק הת"ק במשנה קידושין. (ואין סי' זה מצוי אצלי, לעיין בו). עוד יש להוסיף בשיטת רבנו ברוך דאף מדרבנן אין האיסור אלא במקומות הסמוכים לא"י, כדן מעשרות שגזרו שם. (ועיין בשו"ת הרא"ש כלל ב', שדחאו וכתב דדבריו תמוהים). ובשיטת האו"ז וסיעתו מצאתי קולא גדולה גם בדין חדש בארץ ישראל, והוא מ"ש המשנה למלך (פ"י מהמא"ס הלכה יא) ע"פ דברי התוד"ה מאי (יבמות דף פא.), דמאן דס"ל דתרומה בזה"ז מדרבנן משום דקדושה ראשונה לא קדשה לעתיד לבא, הי"נ בטלה לגבי כלאי הכרם. וכתב המ"ל ז"ל, נראה דה"ה לחדש אליבא דמ"ד דחדש בחו"ל מדרבנן דה"ה בא"י בזה"ז לא אסור כ"א מדרבנן עכ"ל, ולשיטתו א"כ נפל דינא בבירא, דגם בא"י יש מקום גדול להקל. אולם כבר דחו דבריו הפוסקים, ראה מש"ב באורך בשו"ת בית דוד (כ"ץ) דף רנט ע"א. עיי"ש. ופלא שלא ראיתי שהביאוהו הפוסקים, שחיפשו ע"מ סמכו להקל, וכמובן כ"ז לשי' הסוברים, דחדש בחו"ל מדרבנן. ולדידן אין נפק"מ, כיון שס"ל כהרי"ף הרמב"ם והרא"ש והרבה מן הראשונים דס"ל דחדש אסור מה"ת בכל מקום, ועי"ע בס' ארץ החיים (סתהון) מש"ב ואכמ"ל. סברו דהלכה כתי"ק דאין חדש נוהג בחו"ל מה"ת. וטעמם דכלל בידינו יחיד ורבים הלכה כרבים וגם הא דסתמא דמתני' דערלה כוותיהו, מ"מ יכול להיות דמסכת ערלה נשנית קודם למסכת קידושין וא"כ הו"ל סתם ואח"כ מחלוקת וממילא אין הלכה כסתם משנה. (והביא האו"ז ראייה משמעתא דמנחות (דף פ"ג). דדין חדש תליא בדין המקומות דשרי להביא תבואה למנחת העומר, ובראייה זו נדון לקמן).

והפוסקים השיבו על זה דהכא פסקינן כר"א אף דיחיד הוא. וטעמא משום דסתם לן משנה כוותיה, וא"ת דלמא נשנית הסתמא (דערלה) קודם קידושין, הא אמרינן דמלבד סתמא דמתני' דערלה קסתים לן תנא במנחות (סד): וכנ"ל. ועוד איתא התם אמר רבינא אמרה לי אם, אבוך לא הוי אכיל חדש אלא באורתא דשיבסר נגהי תמניסר דסבר חדש בחו"ל דאוריתא, וחייש לספיקא, וכן מורה פשטות הסוגיא בקידושין. ועי"ע מש"כ בנקודות הכסף יו"ד שם ולא אאריך טרחא, במקום שדשו בו רבים, והמה בכתובים ראה מש"כ הגאון בעל שאגת אריה, ופני יהושע בקו"א קידושין. וד"ב.

ביאור שיטת המרדכי:

אכתי ראיתי לבאר ולברר שיטת המרדכי בנדו"ד. ותבט עיני להגאון רי"מ אפשטיין בעל ערוך השולחן (שם אות ה') שכתב בדעת המרדכי דס"ל דאין חדש נוהג בחו"ל מהתי והוכיח דבריו מדברי מהרי"ל בליקוטי דינים שכתב וז"ל, אמר מהרי"ל סגל בשנת.. ובשנים ההם נזהרים אנשי מעשה חסידים הפרושים והחרדים.. אין אוכלים את הקמח מפני איסור חדש שבו.. ואע"ג שיש פוסקים שא"צ לזהר בזה הואיל דבלא"ה איסור חדש בחו"ל דרבנן מ"מ אנשי מעשה מחמירים.. שוב ראיתי כל הדין הזה במרדכי הגדול עכ"ל (המהרי"ל). הרי שגם הוא ס"ל

כן דחדש בחו"ל דרבנן והביא כן מהמרדכי הגדול, והגם שבפנינו במרדכי ספ"ק דקידושין נמצא, החדש אסור מה"ת בכ"מ והכי הלכתא... וכו'. אמנם נאמן עלינו המעיד שידוע שהמרדכי מקובץ מנוסחאות הרבה. וגם שלפנינו שם מקודם זה נראה כדברי המהרי"ל שכתב (המרדכי שם) וז"ל, הא דאין נזהרים עתה מחדש משום שרוב תבואות זורעים קודם הפסח.. ומיהו בתבואה שלא נשרשה קודם הפסח צריך לזהר שלא לאכול.. ואע"ג דדוקא ר"א אסר ולא רבנן מיהו איכא אמוראי דאסרי ליה במנחות... עכ"ל (המרדכי). הרי בכאן נראה להדיא שלדעתו אין הלכה כר"א וגם אין הלכה ברורה כאמוראי דאסרי, ולשונו שכתב מיהו איכא אמוראי דאסרי, כוונתו שיש לחוש לדבריהם עכ"ל ערוך השולחן שם.

ואחר המחי"ר, לענ"ד ממקום שבא להביא ראיה דס"ל למרדכי כשיטת המקילים, משם ראיה איפכא דס"ל כהרי"ף וסיעתו. והביאור בדברי המרדכי דאמר, ואע"ג דדוקא ר"א אסר.. מיהו אמוראי.. כוונתו, דאע"ג דפסקין הכא כיחיד במקום רבים, והכי אפסקא הלכתא כר"א, לזה השיב ונימק דבריו דכיון דפלוגתא דרבנן ור"א הכא (בקידושין) פליגי נמי אמוראי במנחות (סח:) ורבנן דבי רב אשי ורבינא קיימי בשיטת ר"א, הכי הלכתא דהלכה כבתראי, וז"ש "מיהו איכא אמוראי דאסרי לה במנחות" ומחמת כן אזלינן כותייהו, וקיימינן בשיטת ר"א דחדש נוהג בחו"ל מה"ת אף שהוא יחידאה. ועפ"ז דבריו ברור מיללו שם בהמשך סי' תקא דכתב וז"ל, החדש אסור מה"ת בכ"מ, והרי הלכתא כהא סתמא דאף בחו"ל נוהגים איסור חדש, עכ"ל. וע"פ דרכינו סדנא דארעא חד הוא, ודעת המרדכי בשיטת הרי"ף והרמב"ם וסי', ולא נצטרך להדחק בדבריו כמבואר, ולא כמו שהבין הגאון "ערוך השולחן" דתרי מילי קאמר - ואע"ג דדוקא ר"א ... מיהו איכא אמוראי.. ולכן פירש כמ"ש. אולם עפ"ד חדא מלתא קאמר ומ"ש "מיהו" הוא ליתן טעם ותשובה לאע"ג דר"א יחידאה הוא היאך פסקין כוותיה. והלשון מיושבת שפיר עפ"ז.

ולא נחה דעתי בזה ולחפש יצאתי במהרי"ל ומצאתי שכן מוכח מדבריו (ליקוטים כו) מדהביא שם בשם מהרי"ל סגל שגם הוא היה נזהר באותן שתי שנים.. מחשש איסור חדש, ואח"כ כתב ואני המלקט בתר ליקוטי שוב ראיתי כל הדין הזה בתשובה במרדכי הגדול במסכת קידושין עכ"ל. הרי שבא להביא ראיה וסיעתא לשיטת מהרי"ל סגל שזוהר מחשש איסור חדש (איבעית אימא מדינא אבי"א מחומר) ממקור לא אכזב הוא המרדכי הגדול דנקיט בהאי דינא לחומר, וכמפוי' בד' בקידושין. ולכן מ"ש הגאון ערוה"ש בדעת המרדכי וסינפו לשי' האו"ז וסי', אחר המחילה איפכא מסתברא, וכמ"ש.

מקום הבאת העומר ואיסור חדש אי תלו אהדדי:

ועוד מצאתי בסי' פני משה (להגאון רבי משה כהן זצוק"ל מחכמי גרבה) שכתב עמ"ש מרן בשו"ע יו"ד רצג, איסור חדש נוהג בארץ ובחו"ל. וכ"פ הרמב"ם ... וכ"פ מרן לקמן והרמב"ם, בתבואה שהשרישה קודם העומר אסורה עד שיבא העומר הבא, וכן תבואה

שנזרעה אחר העומר ע"ש, ופרש"י בקידושין (טל ע"א) ד"ה תני חדש דכתיב בכל מושבותיכם בכל מקום שאתם יושבים ע"ש. והקשה הגאון הנ"ל ותמהני מדברי רש"י הללו שהרי הוא עצמו פתח האי קרא דחדש בשתי הלחם דכתיב ממושבותיכם תביאו לחם תנופה פירש ממושבותיכם ולא מחו"ל, וא"כ ממושבותיכם הוא על א"י ולא חו"ל, ועוד אם נוהג בכל זמן ובכל מקום איך ובמה תהא מותרת התבואה שבקצת מקומות שלעולם אינם זורעים אלא אחר העומר, וא"כ שבכל העולם תאסר. ואע"ג דמור"ם הרגיש בזה והתיר בס"ג מכח ספק ספיקא, הרי כתב שאם ודאי נזרעו אחר הפסח יש להחמיר וא"כ סוף סוף איסורא מיהא איכא, ובפרט במקומות שודאי אין זורעים רק אחר חג השבועות, ועיין בבה"ג שכתב שהט"ז והש"ך התירו בזה.. עכ"ד.

והנה אף שאיני כדאי לחלוק על הגאון זלה"ה, מ"מ תורה היא וללמוד אני צריך, וליישב שיטת

רש"י באתי, דלענ"ד אין סתירה בדבריו. דפוק חזי ברש"י עה"ת דפירש (ויקרא כה - יד) "בכל מושבותיכם" - נחלקו בו חכמי ישראל יש שלמדו מכאן שחדש נוהג בחו"ל ויש אומרים לא בא אלא ללמד שלא נצטוו על החדש אלא לאחר ירושה וישיבה משכבשו וחילקו. ואילו בפסוק (כו

- יז, שם) פרש"י "מושבותיכם" - ולא מחו"ל. אלא ודאי דשני ענינים הם, ענין הבאת העומר מהיכן, דמסקינן דדוקא מא"י מביא ולא מחו"ל, וזה כסתמא דמתני' בר"פ כל הקורבנות מנחות (פג:) והתם אמרינן ממושבותיכם תביאו לחם תנופה.. ולא מקריבינן אלא מן הארץ משום דכתיב בקרא, כי תבואו אל הארץ דבביאת הארץ תליא רחמנא, ולכן פרש"י גבי ממושבותיכם דמהארץ דוקא, אבל נדו"ד מייירי באיסור אכילת חדש, דתבואה חדשה אסרה תורה בכל מקום "ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו בכל מושבותיכם" משמע בכל מקום שאתם נמצאים, ולכן פרש"י הכא דכל מקום שאתם נמצאים דייק מבכל מושבותיכם.

תא חזי דהכי היא דרבינו הנשר הגדול (רמב"ם פ"ז מה' תמידיו ומוספין ה"ה) גבי דין הבאת העומר כתב, דאין מביאים עומר מחו"ל. (ואף שראיתי להגאון פני יהושע בקו"א דהביא מענין זה ראייה לשיטת הסוברים דאין חדש בחו"ל מה"ת, כבר ישבו דברי הרמב"ם גאוני בתראי הלא המה המל"מ שם, ועי"ע חסדי דוד מנחות פ"ט, שאג"א שם סס"ב, רעק"א דו"ח מערכה ט' משכנות יעקב ס"י סד, אבני נזר ס"י שפ"ו - אות ו - ז ועוד). ואף שכל אחד לדרכו פנה ואנן בתר הרמב"ם אזלינן כתבנו הנראה לענ"ד בשיטתו. וכ"מ בסמ"ג ל"ת קמ"א ע"ש. ומצאתי תנא דאתי ממערבא דמסייע לן הוא הגאון הגדול הר"מ טולדאנו זצוק"ל בס' מלאכת הקודש פרשת אמור ע"ש ותרוה נחת.

ומ"ש עוד הגאון בעל פני משה, משם הבה"ג שכתב להתיר בזה. ובזה נחה דעתו מקושי מהא דפשיטא ליה דיש להקל בזה, אומנם אם לישב מנהג העולם לקולא וללמד עליהם זכות, ובפרט באותם מקומות שאין זורעים אלא עד אחר שבועות, הוא דנקט לקולא, ונסמך ע"ד בה"ג וכו'. אולם אם לדין יש תשובה דגם בקרב גאוני אשכנז לא נתקבל היתר זה (דאין חדש בחו"ל מה"ת) ואף יצאו בסכינא חריפא לחזק דעת מרן השו"ע שפסק בשולחן הטהור לחומרא. וכמו שהוכיח הגר"א (בביאורו יו"ד שם אות ב) ודחה בשתי ידיים דעת זקיני הגאון רבי משה רבקה זצוק"ל (הוא בה"ג), וסיים בזה"ל, ודברי בה"ג כאן טעות גדול הוא ואין צריך להשיב עליהם. ושגגה יצא מתח"י וטובה הו"ל לבה"ג כאן השתיקה. עכ"ל. ואלמלי יצאו דברים חוצבי להבות אלו מפי קודשו של גאון ישראל הגר"א מי יכול לאומרם. ועוד חזינן להגאון שאג"א שהאריך למעניתו בביסוס הוכחות וראיות חותכות לדעה זו, הרי דגם בגאוני אשכנז ס"ל כדעת הרי"ף והרמב"ם וסיעתם דחדש אסור מהתי' בכל מקום.

וצא וראה מ"ש בזה הגאון "כף החיים" (או"ח סי' תפ"ט סק' קי"א) בתשובה לשאלה, אם מותר ליקח מחיטים ווארע למצות דפסחא, השיבם הגאון, דהדבר פשוט שאם לא נזרעו

ונשרשו קודם לעומר אסור ללוקחם למצות דפסח כי באמת ההיתר של חדש בזה"ז בחו"ל הוא פורח באויר ורוב הראשונים סוברים שאסור מהת' גם בחו"ל. עכ"ל.

ב. דין חדש בתבואה של גוי:

אחר אשר ביארנו שנוהג איסור חדש גם בחו"ל מהת', יש לברר אם גם בתבואה של נכרי, אסרינן או דלמא רק בתבואת ישראל. ובתוד"ה "כל מצוה" קידושין (לו:): כתבו ונראה דחדש נוהג בזה"ז ולכך יש להיזהר שאם אדם יודע בודאי שהשעורים נזרעו אחר זמן הקרבת העומר דהיינו אחר יז' בניסן שלא יאכל מהם ומספק אין לאסור כל השעורים כיון שרוב השעורים נזרעו קודם טז' בניסן. ובירושלמי נמי משמע דחדש נוהג אף בשל גוי, דפסיק עלה דמתני' דקתני אף החדש אמאי לא תני חלה, ומשני לפי שאינה בשל עכו"ם, משמע דחדש דקתני במתני' נוהג אף בשל עכו"ם, עכ"ל. וכ"פ כל גדולי הראשונים הר"י הרמב"ם הרא"ש (בשו"ת כלל ב) הכל בו, הרוקח סמ"ק סמ"ג מרדכי (סי' תקא, קידושין) מאירי שם, ובעקבותיהם הטושי"ע יו"ד שם ס"ב, וט"ז, ש"ך והגר"א שם.

שיטת הב"ח:

אולם הגאון בית חדש (שם ביו"ד, ובשו"ת הב"ח החדשות סי' מב) רוח אחרת עמו, וס"ל דאין איסור חדש נוהג בשל גוי והביא ראיה מהגמ' ר"ה (יג.), בעי מיניה חבריאי מרב כהנא עומר שהקריבו ישראל בכניסתם לארץ מהיכן הקריבו א"ת דעייל ביד גוי "קצירכם" אמר רחמנא ולא קציר גוי, ושאלה הגמ' ממאי דאקריבו דלמא לא אקריבו, לא ס"ד דכתיב ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח (יהושע ה) ממחרת הפסח אכיל, מעיקרא לא אכיל דאקריבו עומר והדר אכלי, מהיכן הקריבו א"ל כל שלא וכו' עכ"ל הגמ' שם. ומדייק הב"ח וז"ל, והשתא אי אמרת

דאיסור חדש נוהג אף בשל גוי קשה מה צריך לומר ממחרת הפסח אכול מעקרא לא אכול, בלאו האי דיוקא הוה מצי למימר לא ס"ד דכתיב ויאכלו... שאם לא הקריבו היכי הוה אכלי

ממחרת הפסח והלא אסור משום חדש אלא ודאי דאיסור חדש אינו נוהג בשל גוי. וכיון דהשתא ס"ד דלא הקריבו כיון דעייל ביד גוי להכי מצריך להאי דיוקא דממחרת הפסח אכול מעיקרא לא אכול, דאי אמרת דעייל ביד גוי ולא הקריבו עומר, מעיקרא אמאי לא אכיל הא בשל גוי אינו אסור משום חדש, אלא ודאי דהקריבו עומר משום ישראל ולהכי לא אכיל מעיקרא של ישראל מהיכן הקריבו, ומשני שלא הביאו שליש ביד גוי... הרי מוכח להדיא דמדאוריתא אין איסור חדש נוהג אלא בשל ישראל, עכ"ל הב"ח. (ועוד ע"ש שהאריך בדקדוקים בדי' התוס' והרא"ש והר"ן וצא ראה מה השיבוהו נחרצות גדולי המפרשים ה"ה הט"ז, והש"ך שם, והגאון רבי יוסף זרקא במ"ס עוד יוסף חי קידושין (דף לו:): שו"ת שאג"א שם, והגאון ר"ח בן עטר בס' רש"י"צ ועוד. והוכיחו במישור שאין דבריו מחוורים. ולכן אכמ"ל ואין רצוני לכפול הדברים, ואיירינן הכא רק גבי ראיה שהביא הגאון הב"ח בסוגיא דר"ה).

ואחר בקשת המחילה מהגאון הב"ח ז"ל גם ראיה שהביא משמעתתא דר"ה לא קשיא, דהנה יש להתבונן ביסוד הדין דהקרבת העומר פוטר התבואה החדשה, ובזמן שביהמ"ק היה קיים מיד כשהקריבו העומר בביהמ"ק הותרה התבואה החדשה (במקומות הקרובים ירושלים וסביבותיה, שידעו בדיוק אימתי הקריבו העומר

במקדש). כמבואר במנחות שם. יש להתבונן מה הדין אם היה אונס או הזידו ולא הקריבו העומר אי שרי למיכל מתבואה חדשה אחרי ט"ז בניסן כיון שעבר כל יום ט"ז בניסן הותרה התבואה, או לא. ומסברא אמרתי ד"עיצומו של יום" פוטר וכיון שעובר יום ט"ז בניסן הותרה התבואה החדשה (והמושרשת) בכל גוונא. ושמחתי אחר רואי בשו"ת בית דוד (חיו"ד רצ"ג סי"ב) דכ"כ, והוכיח הדברים מסוגיא דקידושין (לח). תניא רשב"י אומר שלש מצות נצטוו ישראל בכניסתם לארץ וכו' והוא הדין שינהגו ומה חדש שאין איסורו עולם ואין איסורו הנאה ויש היתר לאיסורו וכו'. ופרש"י ד"ה יש היתר לאיסורו, וביום ט"ז עצמו איסורו מותר אם יש עומר קרב. עכ"ל. ובזה אמר דאין איסורו עולם משמע אפילו בזמן הקרבת העומר, העומר אינו מעכב איסורו לעולם אלא כיון שעבר יום ההקרבה הותר. וכ"מ מדברי המהרש"א בשמעתין קידושין לח. שעמד על דיבור תוד"ה "שאיין איסורו", ע"ש. וכ"מ בפני יהושע שם, ובשו"ת שואל ומשיב מ"ג ח"ג סי' קסב. ואחר שהוכחנו יסוד זה אתי שפיר צורתא דשמעתא הא דמקשי בגמ' ממאי דאקריבו דלמא לא אקריבו. והקשה הב"ח דאם לא הקריבו היכי הוי אכלי. יש להשיב, דשרו לאוכלו אחר שעבר ט"ז בניסן כיון שעיצומו של יום פטר התבואה החדשה, ואה"נ שלא יכלו להקריב העומר מחמת שאין בנמצא תבואת ישראל מא"י אבל איסור אכילת חדש מיהא פטר עיצומו של יום, וע"ז ת"י הגמ' דלא משמע הכי כיון דמקרא משמע שהקריבו העומר ומחמת זה הותרה תבואתם. ע"ש.

איברא דממקום אחר יש להביא ראיה מדאמרין התם, דא"ת דעייל ביד גוי קצירכם אמר רחמנא ולא קציר עכו"ם. הרי להדיא דמקציר גוי אין להביא מנחת העומר, ומכאן דתבואתו פטורה מחיובא דחדש מה"ת וא"צ התרת העומר. והכי דייק בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג סימן קצ"ט, אולם כל זה לשיטתו דס"ל דתליא דינא דעומר לחיוב דחדש וכמ"ש האור זרוע הנ"ל, אולם אגן בשיטת הרמב"ם קיימינן דלא ס"ל הכי כמ"ש לעיל, דאלת"ה סתרי פסקי הרמב"ם אהדדי (וגם מ"ש האו"ז ראיה מסוג' דמנחות פג, ראה מש"כ הרב המהדיר בסי' מנחת חינוך הוצאת מכון ירושלים / שב, אות ב, להשיב על ראיה זו) וע"ע בסי' חסדי דוד מנחות פ"ט, ובשאג"א סי"ג ועוד מש"כ לדחות ראיות הב"ח בזה וד"ב. מכל הני רבוותא קמאי ובתראי חזינן דדחוייה היא שיטת הב"ח בזה, אולם אכתי מצא הב"ח גברא רבה להשען עליו והוא רבינו אביגדור כ"ץ דכתב להדיא דאין איסור חדש נוהג בשל גוי מה"ת.

שיטת רבינו אביגדור כ"ץ:

וז"ל הב"ח (יו"ד סי' רצ"ג), תשובה למהר"ם מעיל צדק בן הגהות דמהרש"ל וז"ל, רבינו אביגדור כ"ץ כתב בספרו דחדש בחו"ל אינו נוהג בשל נוכרים. וז"ל, השיב ריב"א הא דחדש נוהג בחו"ל ה"מ בשל ישראל אבל בשל נוכרים אינו נוהג בחו"ל וכו'. וגם בה"ג משמע דחדש

אינו נוהג בחו"ל בשל נכרים, אולם כל דבריהם מחמת דס"ל דאין איסור חדש בחו"ל מה"ת וכמ"ש בתשובה שם מפורש, עכ"ד (וע"ע מש"ב בשו"ת אחיעזר ח"ב סי' לט). והנה גם שיש להשיב דאגן איירינן הכא בשיטת הפוסקים כר"א דמתני', דאיסור חדש נוהג בין

בא"י בין בחו"ל מה"ת ואפשר דמחמרי גם בהאי דינא דתבואת גוי שייך איסור חדש מה"ת. והאיך בעי הב"ח להוכיח דין זה, אף לשיטת הפוסקים הנ"ל, הא לא מצינו דכי להדיא. (ולענ"ד המעיין בדבריו, יראה צדק מרבינו אביגדור כהן צדק הוא דיש להוכיח להדיא, אולם שאר הפוסקים שהביא, איהו גופיה קאמר דשמא ס"ל כת"ק דר"א, ואם כן אין להוכיח לנדו"ד דקיימינן בשיטת ר"א). אלא הב"ח לחודיא עומד בשיטה זו דס"ל דאין נוהג איסור חדש בתבואה של נוכרים. ובט"ז שם סק"ד סיים בדבריו ע"ד

הב"ח, ולכן אף אם היה לנו פירוש נכון על הירושלמי אין לנו להרים ראש נגד כל הפוסקים. עכ"ל.

דחית האחרונים לשיטת הב"ח:

ואתה תחזה דבשיטת המתירים איכא עקולי ופישורי, ובוודאי דמחמת קושי המצאות התבואה ללא חשש חדש הוא דהתאמצו להחזיק בכוחא דהיתרא, דכיון שחיינו של אדם תלויים בזה דעל הלחם והתבואה יחיה האדם. וכן במקומות שהיו רגילים בשתית השיכר, ולא בנמצא במציאות רק מתבואה ישנה, לכן ללמד זכות על ישראל, דקב"ה חפץ בצדקתם של ישראל, יצאו להתיר הנך פוסקים.

ולכן חזות קשה ראיתי שסיים הגאון הב"ח דבריו, אבל אחר העיון יראה שמותר מדינא כדפרישית ולכן אין לשום גדול להורות הוראה לאיסור היפך המנהג שנהגו ע"פ גדולי ישראל להיתר, ומי שרוצה להחמיר לעצמו מידת חסידות הוא, ולא יורה לאחרים.

ודוקא במי שהורגל בשאר פרישות ומפורסם לחסיד רשאי לנהוג לאיסור גם בזו עכ"ל. **ואחר** אלף מחילות הדברים קשים להולמם ע"פ המבואר לעיל שרוב ככל הפוסקים הכי ס"ל דנוהג איסור חדש גם בשל גוי, ואיסור תורה נגעו בה, וגם בדין חדש בחו"ל פלוגתא דרבוותא היא. א"כ אמאי לחסידים ופרושים נאמרו ואין לגדול להורות. והדברים תמוהים אהה"מ.

ועינא דשפיר חזי למ"ש הגאון שאג"א בשו"ת החדשות ס"ג וז"ל, ולענין אם חדש נוהג בשל גוי או לא כבר הסכימו התוס' והרבה מכת הראשונים ז"ל, שחדש נוהג ולא פקפק אדם מעולם עד שקם בעל הב"ח והתיר לן והורה שחדש אינו נוהג בשל נוכרים, ומשבח א"ע שסתר את ראיות התוס' וסיעתם, והרבה ראיות לדעתו להוכיח שאינו נוהג בשל נוכרים וכל דבריו וראיותיו אין בהם ממש, ולא עוד ממקום שבא עוזר לו הוא כנגדו. מ"מ חדש נוהג בשל גוי מדאורייתא וכדאמרן ודלא כהב"ח. עכ"ל.

והגר"ח בן עטר בס' רש"י, הביא דעת הב"ח ודחה דבריו והוכיח בראיות ברורות דלא כהב"ח וסיים בזה"ל, דזו היא כוונת הש"ס בלי נפתל ועיקש ודברי הב"ח הכא דחויים מעומק ההלכה ואסיקנא דחדש אפילו בתבואת גוי אסור. עכ"ד. וע"ע בס' עוד יוסף חי (זרקא) על הסוגיא בקידושין שם, ועוד הרבה פוסקים רבים וטובים שהאריכו לדחות ש"י הב"ח. וד"ב.

ובתקופתינו דאיכשר דרא, ומצוי לרוב מבחר גדול של מוצרי מזון למיניהם, יקל בנקל על החרדים לדבר ד' להזהר מלהכשל באיסור חמור זה שהוא לאו מן התורה, ובמקום שיקנה מוצרים תוצרת חו"ץ, שבהם מצוי ביותר חשש זה כגון קווקרים, גרנולה, ודברי מאפה, וכו' וברשימה שת"י מצאתי הרבה מוצרים שיש לחוש בהם, ואף כשיש השגחות הכשרות השונות (ואף החרדים לדבר ד'. ויש לברר אם כשר הדבר מחשש איסור חדש, וע"פ בירור שעשיתי מכמה רבנים, ומו"ץ הקשורים למערכות הכשרות (בפרט בחו"ל) נאמר לי, דסומכים ע"ד הב"ח, והמנהג להקל אף בק"ק החרדים עכ"ד. ולכן שומר נפשו יבדוק ויברר לקנות מוצרי מזון שאין בהם חשש מאיסור חדש כלל. וכן סוגי משקאות (שמעורבים בא' מה' מיני דגן) המשווקות מחברות ומקומות שונים יש לבדוק ולברר חשש זה. ועוד נפרט הדברים במאמרים הבאים בעה"ש"י.

ובפרט מילתי אמורה לדין בני ספרד דאזלינן בתר הוראות מרן השו"ע שקיבלנו הוראותיו. ואין לנו מקום להקל בזה, ובפרט בתבואה. וחובה לחפש ולדקדק בזה עד היכן שידינו משגת, למצוא מזון נקי מחשש חדש, וגם תתרבה הדעת והמודעות לענין זה וישפיע הענין תרתי משמע גם למשווקי המזון, וגם להשגחות הכשרות די בכל אתר ואתר וד"ל ובודאי דהיכא דבנקל יש בידו לברר, לא מקרי שעת הדחק כיון דאפשר לברורי.

הרב שניאור ז. רווח שליט"א
 הרב המקומי בית עוזיאל
 ויו"ר המכון

מעשר עני (פ"א)

מבוא:

בעזרהש"י שנת התשנ"ז הבעל"ט היא השנה השלישית לשמיטה, והיא שנת מעשר עני. במסגרת מאמר זה וסדרת המאמרים הבאים (עוד ארבעה מאמרים בעזרהש"י) נשתדל להקיף עד כמה שדינו מגעת את הדינים שקשורים למעשר עני. מי הם החייבים בנתינה, ממה חייבים לתת, ביצוע הנתינה בפועל ועוד.

נתינת מעשר עני מהוה פעמים רבות עבור החקלאי ניסיון שלא קל להתמודד איתו, שלהבדיל מתרומה גדולה ותרומת מעשר שהם בס"ה אחד חלקי מאה וקצת יותר. וכמו"כ מעשר ראשון אפי" מטבל ודאי אין המנהג ליתנו ללוי בזה"ז, וכמו שהורה מרן הראש"ל שליט"א במספר הזדמנויות. מ"מ במעשר עני כו"ע מודו שבטבל ודאי חובה ליתנו לעניים ואם יפריש אדם מעשר עני מטבל ודאי ולא יתנו לעניים הוי כגזול את העניים. ופעמים רבות הכמות של המעשר עני עבור החקלאי היא כמות גדולה מאד. ואמנם ישנם פתרונות שהובאו בפוסקים (ויובאו הדברים בעזרהש"י במאמרים הבאים) מ"מ כבר כתב השל"ה (שער האותיות דף נ"ו ד"ה ובשנת ג') וז"ל בקיצור: ונוהגים בא"י כשהפרישו מעשר עני לומר הריני מפקיר נכסי שאז הוא עני ואח"כ זוכה בה. ואני התרעמתי על זה מיום בואי הנה, שהפקירם אינם הפקר. חדא וכו'. עוד יש כת אחרת, נוהגות לשום המעשר כמה הוא ושהוא אח"כ כשנותנים כל השנה צדקה נותן על של מעשר עני. גם זה לא יתכן בעיני מתרי טעמי חדא וכו'. ע"כ מי שיש בו יראת שמים יעשה המצווה כתיקונה, ויודה לה' על שזיכהו לקיים מצווה זו ולא יבקש טצדקי למפטר נפשיה. כי לא יעני מזה אדרבה יתברך. כמו שאמרו בפרק במה מדליקין (ל"ב ע"ב) בעון ביטול תרומות ומעשרות שמים נעצרין מלהוריד טל ומטר וכו'. ואם נותנין מתברכין שנאמר: הביאו את כל המעשר אל בית האוצר וגו'. ואסור לנסות את ה' לומר אעשה מצוה פלוני ואראה אם אתברך חוץ ממעשר, כמ"ש ר' יוחנן עשר תעשר עשר בשביל שתתעשר. ואמר בפ"ק דתענית (ט' ע"א) בכל התורה אסור לנסות חוץ ממעשר שנאמר בחנוני נא בזאת. והענין כי במעשר הבטיח הקב"ה שישלח הברכה בודאי. משא"כ בשאר המצוות וכו'. על כן אשר יראת אלהים נגע בלבו ישים הדברים האלה על לבבו. עכת"ד.

הנתינה בפועל לעניים איננה מן הדברים הקלים לביצוע גם משום הקושי למצוא עניים ודאי, וגם כאשר יש עניים ודאי יש בעיה להם את כל התוצרת שפעמים אינם צריכים כמויות גדולות מאותו מין וכדומה. ע"מ להקל על ציבור הצרכנים ובפרט על החקלאים באנו בדברים עם אירגון חסד שמטפל במאות משפחות של עניים. ובעזרהש"י ע"י כמה אפשרויות כפי שהורו לנו רבותינו שליט"א, נתווך בין הצרכן לאירגון החסד. פרטים יותר מלאים נביא בל"נ לציבור כבר בחוברת מס' 7.

א. בשנה השלישית והשישית לשמיטה מפרישין מעשר עני, ובשאר השנים מפרישין מעשר שני 1. שנת השמיטה כולה הפקר ואין בה לא תרומה ולא מעשרות. ומ"מ אם קנה מגוי פירות שלא נגמרה מלאכתן ונגמ"ל אצל הישראל, חייב בהפרשת תרו"מ, ויפריש מעשר עני כדין השנה השישית 2. וי"א שיעשר מספק את שני העישורים ויפדה את המע"ש, ואת המעשר עני יטול לעצמו ואי"צ ליתנו לעניים 3.

ב. שנת המעשר אינה מתחילה בכל היבולים כאחד, אלא באחד בתשרי הוא ר"ה למעשר תבואה [ה' מיני דגן . חיטה. שעורה. כוסמין. שיבולת שועל. שיפון] 5. קטניות 4. [כל שהזרע עצמו נאכל וזורק העליון, כגון השעועית והחומוס וכיו"ב] 5. וירקות [כל העלים נאכלים ולא הזרע] 5.

בסמוך שאין בהם לא מע"ש ולא מ"ע. 3 עיי למרן הגרשז"א זצ"ל בשו"ת מנחת שלמה (סי' ל"ז) שיותר נכון לצאת מכל ספק ולהפריש בפירוש את המעשר על תנאי אם הוא שני או עני ולפדותו אח"כ בפרוטה ויטלנו לעצמו. וטעמו עמו, שע"פ סדר השנים צ"ל מע"ש רק תיקנו חז"ל לטובת עניים להפריש מ"ע, אך כיון שבלא"ה אפי"א אם מפרישין בא"י את הלקוח מהגוי למ"ע, מ"מ לא נותנים את זה לעניים וא"כ איזה תקנת עניים יש כאן. והביא שם שכ"כ הגאון מוהרא"י קוק ז"ל שבהסכמה עם הגאון רבי שמואל סלנט זצ"ל ציוו להפריש שני המעשרות בתנאי. ואכמ"ל. ועו"ע בחזו"א שביעית ט"ו ס"ק י"ח.

4 משנה ריש מס' ר"ה, ובגמ' שם ח' ע"א מה מעשר דגן ר"ה שלו תשרי. תוספתא שביעית פ"ב ה"י. רמב"ם (מע"ש פ"א ה"ב).

5 רמב"ם כלאים פ"א הל"ח, תוס' רי"ד עמ"ס ר"ה שם. וכתב הרמב"ם בהלי תרומות (פ"ב ה"ז) שתבואה קטניות שזרען לירק, בטלה דעתו אצל כל אדם והירק שלהן פטור והזרע חייב בתרומה ומעשרות, ועיי"ש בכ"מ שמקור הדברים הם מהתוספתא שביעית (שם ה"ז). ועו"ע

1 נאמר בתורה (דברים י"ד כ"ח) "מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך בשנה ההיא והנחת בשעריך. ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה עמך. והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך ואכלו ושבעו. למען יברכך ה' אלוהיך בכל מעשה ידיך אשר תעשה", ודרשו חז"ל בירושלמי מעשר שני (פ"ה ה"ג) מקצה שלש שנים אחת לשלש שנים ולא אחת לשבע. ועו"ע בסיפרי ע"פ ראה. ובגמ' בבלי ר"ה דף י"ב ע"ב שדרשו מהפס' "כי תכלה לעשר וגו' שנת המעשר", שנה שאין בה אלא מעשר אחד הא כיצד מעשר ראשון ומעשר עני, ומעשר שני יבטל.

2 שנת השמיטה כולה הפקר ואין בה לא תרומה ולא מעשרות, ובחז"ל שאין בה שמיטת קרקע פוסק הרמב"ם (שם ה"ה) שבארץ מצרים, עמון ומואב יפריש מעשר עני כדי שיהיו עניי ישראל נסמכין עליה בשביעית, ובארץ שנער מפרישין מעשר שני כסדר רוב השנים. עכ"ל הרמב"ם. וכתב מרן בב"י (יו"ד של"א בד"ה ואין בה תרומות), שגם בא"י אם ישראל קנה פירות מהגוי ונגמרה מלאכתן ביד הישראל. דודאי נוהגים בה תרומות ומעשרות וכ"כ ספר כפתור ופרח (פמ"ז), וכתב שבמקום מעשר שני יפריש מעשר עני כדין עמון ומואב. והוב"ד להלכה ברמ"א (יו"ד שלא סייט). ועיי למרן החיד"א בברכ"י (יו"ד של"א אות י"א) שכתב בשם מהריק"ש (על מה שכתב מור"ם בשם הב"י שיפריש מעשר עני) וכן עיקר. ודלא כהרדב"ז בתשובה שהבאתי

בט"ו בשבט הוא ראש השנה לאילנות. 6.

ג. כיצד ? תבואה וקטניות שהגיעו לעונת המעשרות [דהיינו אם הגיעו לשליש גידולן] 7 לפני ר"ה של שלישית, מפרישין מהן מעשר שני 8. ואם הביאו שליש רק לאחר ר"ה של שנה שלישית מפריש מהן מעשר עני 9.

ד. הירקות מתעשרין לפי זמן לקיטתן 10. כיצד? אם נלקט ביום ראש השנה של

בגמי טעמים על עיקר ההלכה, ולכן גם באותם ארצות הולכים אחר ט"ו בשבט. עכת"ד. נמצא לפי"ז שכל התאריכים הני"ל הם הלכה למ"מ, וההסברים אינם אלא לבאר עיקר ההלכה.

7 הנה בגמי ר"ה (שם) נאמר שתבואה בתר שליש, וכ"ה בתוספתא שביעית (פ"ב ה"י) "התבואה והקטניות שהביאו שליש לפני ר"ה מתעשרין לשעבר". וא"כ באלו אזלין בתר שליש. ואילו הר"מ כאן כתב שתבואה וקטניות הולכין אחר עונת המעשרות שלהם? אלא שכבר ביאר הר"מ בהל' מעשר (פ"ב ה"ה) שעונת המעשרות ה"ה הבאת שליש, וכך היא בקטניות וע"י בתוס' בר"ה (שם) ד"ה התבואה. וכ"כ בערוה"ש (העתיד סי' צ"ה ס"ח) שקטניות משיביאו שליש כמו בתבואה, שלא מצינו להם שיעור מיוחד.

8 כדין השנה השניה, ואפי' שנגמרו ונאספו בשנה שלישית, ר"מ שם. שו"ע שלי"א קכ"ה. וע"י בר"מ (שם הל' ח') אודות האורז, הדוחן, הפרגין והשומשמין שאע"פ שמין קטניות הן מ"מ שונה דינם משאר קטניות. ובד' קטניות אלו הולכים אחר גמר הפרי ולא אחר עונת המעשרות וע"י בנו"כ שם.

9 כדין השנה השלישית.

10 גמי ר"ה י"ג ע"ב - י"ד ע"א. והגמי שם למדה זאת מהפס' באספך מגרנד ויקבך, מה גורן ויקב מיוחדין וכו' יצאו ירקות

בוה בתוס' רי"ד (שם).

6 ג"ז משנה בר"ה ובר"מ שם. ופסק הר"מ להלכה כדברי ב"ה. והטעם שמחלקת המשנה בין תבואה קטניות וירקות לבין אילנות כתבו התוס' (ר"ה ח' ע"א ד"ה מה מעשר) לגבי תבואה וירקות "ושמא נפק"ל מדכתיב עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה שנה שנה, וגמר שנה שנה מתשרי דכתיב מראשית השנה". ואילו גבי אילנות כותב התוס' (שם י"ד ע"א ד"ה ובאחד) שילפינן מעשרות מערלה, וגבי ערלה דרשו חז"ל ובשנה הרביעית ובשנה החמישית פעמים שברביעית ועדיין אסורים משום ערלה וכו'. דהיינו שלאילנות הר"ה שלהם מאוחר יותר מא' תשרי. וזה שקבועהו חז"ל בט"ו בשבט, אומרת הגמי שם (י"ד ע"א) שהואיל ויצאו רוב גשמי שנה, ומסביר רש"י שם וז"ל: שכבר עבר רוב ימות הגשמים שהוא זמן רביעה ועלה השרף באילנות ונמצאו הפירות חונטין מעתה. ואמנם עיין למו"ר הגאון הרשז"א זצ"ל בשו"ת מנחת שלמה (סי' ס"ב אות ו) שדן אודות פירות הבאים מדרום לקו המשוה, ונגמ"ל למעשר בא"י, האם גם שם נלך אחר ט"ו בשבט, שאם נאמר שכל הטעם משום הגשמים וכנ"ל. א"כ באותם ארצות לא שייך כלל טעם זה, כיוון שבזמן שאצלנו חורף אצלם קיץ ולהיפך. ובסו"ד מסיים שם וכותב שמזה שאומרת הגמי (ר"ה ט"ו ע"א) שהולכים אחר שבט דחודשים ולא שבט דתקופה, וכן בשנה מעוברת הולכין אחר רוב שנים, מוכח שבאמת הוא הלכה למשה מסיני ורק נתנו

שלישית מפרישין ממנו מעשר עני, ואפי' שנגמר לגמרי בשנה השניה (11). ואם נלקט ברביעית, מפרישין ממנו מעשר שני, ואפי' שנגמר בשלישית.

ה. פירות האילן כאמור ר"ה השנה שלהם הוא ט"ו בשבט (12). ולכן כל שחנטו הפירות קודם ט"ו בשבט של שנה שלישית מפרישין מהן מעשר שני. ואפי' שנגמרו ונאספו בשנה השלישית. וכל שחנטו אחרי ט"ו בשבט של שלישית מפרישין מהן מעשר עני, ואפי' שנגמרו ונאספו לאחר ט"ו בשבט של השנה הרביעית (13). וחנטה האמורה כאן היינו שהגיעו הפירות לעונת המעשרות דהיינו הבאת שליש - שהגיעו הפירות לשליש גידולן (14).

מע"ש אם צריך, אבל לענין ליתן לעני יש להקל. ועו"ע בחזו"א (שם סי' כ"ז ז) שגם לדעת הר"מ והרמב"ן שבענין לקיטה ממש, מ"מ כ"ז שלא יבשו עוקציהן באופן שאין חובורן חיבור. ועו"ע בספר דרך אמונה להגר"ח קניבסקי שליט"א (הלי מע"ש פ"א ה' ד') בביאור הלכה ד"ה ונגמר בשניה. שהטעם שביאר רש"י, שירק שגדל על על מים וכל פעם שמשקין אותו משביח ומוסיף וגדל, נמצא דעד לקיטתו לא נגמר עדיין כח גדילתו ולכן הולכין בו אחר לקיטה. נמצא לפי"ד רש"י שאם הסתיים כבר גידולו לא שייך ללכת אחר לקיטה אלא אחר גמר פרי. ועיי"ש במה שכתב להסביר דעת הר"מ. אך מ"מ נראה שיש להוסיף בהבנת דברי רש"י כמש"כ הש"ך (יו"ד סי' של"א ס"ק קמ"ג) על דברי מרן שירק בשעת לקיטתו עישורו, וכתב הש"ך שהוא גדל על כל מים **וינוק לחות בכל עת** עד שלוקטין אותו.

(12) לעיל הלכה ב ובהערה שם.
(13) ר"מ שם הלכה ב ובשו"ע שלי"א סעי' קכ"ה.

(14) הנה בגמ' שהבאנו לעיל נאמר שלענין קביעת שנת המעשר באילן הולכין בתר חנטה. והר"מ כתב "פירות שהגיעו לעונת המעשרות" וכו'. וכבר עמדו ע"ז בנו"כ שם. ועיקר הדברים כתב המהר"י קורקוס שם. שלדעת הר"מ היינו חנטה

שגדילין על מי שנה הבאה ומתעשרין לשנה הבאה. ואין זה דרשה גמורה אלא אסמכתא בעלמא, דהא לכו"ע מעשר ירק דרבנן הוא. וכ"פ הר"מ שם. והשו"ע שם קכ"ו.

(11) לשונו של הר"מ שם. שאזלין בתר לקיטה ממש, ולא אכפ"ל שגמר הפרי היה בשנה השניה. וכ"כ במאירי והר"ן בר"ה שם, ואמנם בתוס' בר"ה (י"ג ע"ב ד"ה אחר) כותב וז"ל: וכל ירק נמי הולכין בו אחר גמר הפרי אלא דנקיט בכל דוכתא בתר לקיטה משום דלקיטה תיכף לגמר פרי"י. וכע"ז עי' בריטב"א וברשב"א ר"ה שם. ואמנם מרן השו"ע (שם) פסק כדברי הר"מ שהולכים בתר לקיטה ממש ולא אכפת לן מתי נגמר הפרי. (ולדעת התוס' דאזלין בתר גמר פרי. צריך להבין ביאור הגמ' בר"ה (י"ב ע"א -ב) "ליקט ירק ערב ראש השנה עד שלא תבוא השמש וחזר וליקט משתבא השמש אין תורמין ומעשרין מזה על זה". ובשלמא לדעת הר"מ כיון שעיקר הלקיטה לכן מה שלקט קודם שקיעה אינו כמו שלקט לאחר שקיעה ואין מעשרין מזה ע"ז שהעיקר אחר לקיטה ממש. אלא לדעת התוס' בע"כ שמה שלקט דקות מספר זה אחר זה, ששניהם כבר נגמר פריים וא"כ שניהם שייכים לשנה שחלפה כיון שהולכים אחר גמר פרי ולא אחר לקיטה בפועל ? ודו"ק) ובחזו"א שביעית (ז' ס"ק ט"ז) כתב את דעת הר"מ ודעת התוס', והביא שמרן השו"ע הכריע כהרמב"ם. ומוסיף שם החזו"א וראוי להתנות שיהיה

ו. החרובין אע"ג שפירות אילן הן מ"מ הולכין בהן אחר לקיטה 15). וכתב הרמב"ם שמדובר בחרובי צלמונה שאינם ראויים למאכל רוב בני אדם, וגם זה שחשב עליהם לאכילה אינו חייב במעשרות אלא מדברי סופרים, ולכן הולכין בהם אחר לקיטה. אבל שאר חרובין הרי הן כשאר פירות האילן 16). ויש חולקים 17).

ז. האתרוג, ר"ה שלו הוא בט"ו בשבט כשאר פירות האילן. ומ"מ כיון שאתרוג גדל על כל מים הוא נקבע למעשרות אחר הלקיטה כדין הירק. כיצד? אתרוג שנלקט בשנה השלישית לאחר ט"ו בשבט מפרישין ממנו מעשר עני. ואפי' שנגמר בשנה השניה. וכן אם נלקט ברביעית קודם ט"ו בשבט מפרישין ממנו מעשר עני. ואם נלקט ברביעית אחר ט"ו בשבט מפרישין ממנו מע"ש ואפי' שנגמר בשלישית 18).

ח. הלימון, התפוז והאשכוליות. שדרך ההשקאה שלהם הוא כמו באתרוג. וכמו"כ שווים הם בצורתם החיצונית והפנימית לאתרוג. נחלקו הפוסקים מה

בכ"מ והמהר"י קורקוס שם, ובערוה"ש ס"י קי"ח סעי' י"א. ומ"מ דעת הר"א שם ועי' שחרובי צלמונה פטורים לגמרי ועיי"ש. ועי' עוד בתוס' (ר"ה ט"ו ד"ה נהגו) שכתב שלי"ד בחרובין אלא בכל האילנות שנותנין פירות רק פעם אחת בשנה ולקיטתן כאחד ג"כ דינם כחרובין. ומ"מ להלכה לא חילק הר"מ אלא בחרובין, וגם הר"א שחולק על הר"מ כתב שזהו דווקא חרובין משום שאין רוב העולם רצים אחרי החרובין, משא"כ שאר פירות.

18) גמ' ר"ה ט"ו ע"א - ב. ר"מ שם הלי ה'. שו"ע שם סעי' קכ"ו. ועיי"ש בר"מ ובשו"ע שלענין שביעית הולכין אחר לקיטה לחומרא ולא לקולא, ולכן אתרוג שנכנס לשביעית אפי' שרוב גידולו בשביעית מחמירים לילך אחר חנטה שלו (משיתעגל ע"י לעיל הערה 14) וחייב במעשר עני כדין השנה השישית. וחייב גם בדיני שביעית.

היינו עונת המעשרות שהוא הבאת שלישי (וצ"ל שחוץ מאתרוגים ותפוחים שעונה"מ שלהם פחות משליש. והוא משיתעגלו וכמשי"כ הר"מ בהל' מעשר פ"ב ה"ה). וכבר האריך לבאר ולהוכיח שדעת הר"מ כך היא שחנטה היינו עונה"מ, מו"ר הגאון הרשמי"ע שליט"א ב"תנובותשדה" בגליון מס' 5. והוכיח מהגמ' עצמה כדברי המהר"י קורקוס בר"מ, ועיי"ש. וגם מרן בשו"ע (שם) נקט הלשון של עונת המעשרות. ולא סתם חנטה. וכ"כ מרן החזו"א (שביעית ס"ז י"ב) שדעת הר"מ שעונה"מ היינו חנטה והיינו שלישי וזהו בכל האילנות (גם זיתים וענבים חוץ מאתרוגים ותפוחים) וכתב שם, ולענין הלכה כבר הכריע בשו"ע ס"י שלי"א סעי' קכ"ה כהרמב"ם. והבאת שלישי לענין זה היינו שיבשילו הפירות עד שלישי מהבישול הראוי להם, וכך הכרעת האחרונים. ועי' בכפתור ופרח (פכ"ו).

15) גמ' ר"ה ט"ו ע"ב, הר"מ שם הלי' ג. 16) הרמב"ם שם.

17) הראב"ד בהשגה שם. ועי' שם בנו"כ שהר"מ והר"א לשיטתיהו אזלי האם מעשר אילן מהתורה או מדרבנן. ועי'

דינם. י"א שהולכים בהם אחר לקיטה כדין האתרוג 19). וי"א שהולכים בהם אחר חנטה כשאר פירות האילן 20). ויש מי שמסתפק האם דינם כאתרוג ואזלינן בתר לקיטה. או שדינם כשאר פירות האילן לילך בתר חנטה. ולכן כתב שפירות הדר שנכנסו משניה לשלישית או משלישית לרביעית, יעשר ב' מעשרות, וצריך להתנות ופודהו מספק כדין מעשר שני ואח"כ עושה אותו מעשר עני ונותנו לעניים. ור"ה שלהם הוא ט"ו בשבט כשל האתרוג 21).

דבר, אלא לאותו דבר וכיוצא בו. וא"כ ה"ה הכא אתרוג וכיוצא בו. עכ"ד. ואמנם כפי שהבאנו לעיל דעת מרן הגרשז"א זצ"ל שלימון דינו כשאר פירות ולא כאתרוג, ואדרבה הוא הוכיח את דבריו מהא שהוסיף הר"מ על לשון הגמ' וכתב תיבת בלבד. היינו דווקא אתרוג ולא לימון, ובפרט שהר"מ הכיר את הלימון כמו שמוכח מספריו. והנה י"ל שבדאי גם דעתו של מרן הגרשז"א זצ"ל שתיבת בלבד שכתב הר"מ בהל' דעות הנ"ל היא ל"ד וה"ה ליו"ט, מ"מ נראה שס"ל להגרשז"א שדברי הר"מ כאן ברורים יותר שדווקא אתרוג. שהנה כאן הר"מ כתב בזה"ל וכן האתרוג **בלבד משאר פירות האילן**, ונראה א"כ שהר"מ כתב כאן מיעוט אחר מיעוט, גם תיבת בלבד, וגם מיעוט משאר פירות האילן, דהיינו שאין יותר פירות אילן ששויים לאתרוג. ולא דמי לשלשול טליתו, שלא כתב שם הר"מ ולא ישלשל טליתו אלא בשבת בלבד משאר ימים, אלא רק תיבת בלבד וע"ז נאמר לאו דוקא, אך כאן באתרוג שמיעט והוסיף בלבד משאר פירות משמע להגרשז"א שדווקא אתרוג ולא לימון. וכצ"ל על דברי התוס' בבכורות. (ועי' בר"מ הלכות משכב ומושב פ"י ה"ט שהשמיט את התיבה בלבד ודו"ק).

19) הר"ש סירילאו שביעית פ"י תשיעי דף קנ"א ד"ה חזור וזכי ביה.

20) מרן הגרשז"א אויערבך זצ"ל בשו"ת מנחת שלמה ס"י נ"א אות כ"ב. ושם הביא את דברי הרש"ס, וכתב עליו שאחרי שהלימון היה ידוע ומוכר להרמב"ם כמו שמוכח בכתביו. ומ"מ בהל' מע"ש כתב שרק האתרוג בלבד, ומזה שהוסיף על הגמ' תיבת בלבד משמע שבלמון הולכין אחר חנטה. ועו"ע מש"כ ע"ז לקמן הערה 21.

21) חזו"א שביעית (ז' ט"ז) ובמכתבים ממרן החזו"א זצ"ל מכתב כ"ו (מובא בסוף ספר ד"א ח"ג). והוב"ד בשו"ת יבי"א (ח"ה או"ח ס"י יט אות ז) למרן מופה"ד הראש"ל שליט"א, ועי"ש במילואים ליבי"א (עמ' שמח) שהביא את האשל אברהם ניימרק שכי בשם הגאון מהר"ש סלאנט כדברים הנ"ל, (ומ"מ כתב שם מרן שליט"א שלא נאמר ד"ז להקל לענין כלאים). והנה הגאון הר"ח קניבסקי שליט"א בספרו דרך אמונה, כתב בציון ההלכה (פ"א מע"ש ציון נז) שמה שכתב רבינו הרמב"ם שאתרוג **בלבד** שונה משאר אילנות, אין הוכחה מזה שלימון לא, ש"ל שלשון בלבד לאו דוקא הוא. דאתרוג וכל מינו קאמר, ולפי שבגמרא לא הוזכר אלא אתרוג כתב אתרוג בלבד. ומביא ראיה כע"ז, שמצינו בהל' דעות שכתב הרמב"ם ולא ישלשל טליתו אלא בשבת **בלבד** ובודאי גם יו"ט דינו כשבת. וע"כ משום דיו"ט דומה לשבת אינו מתמעט מלשון בלבד. וה"נ דכוותיה. ועוד ע"ב ד"ה (וחכמים) שכתבו ע"ד חכמים הביא הוכחה לדבריו מהתוס' בבכורות (ל) שע"ה שקיבל עליו דברי חברות ונחשד לדבר אחד. אינו נחשד אלא לאותו דבר בלבד. וכתבו התוס' לאו דוקא לאותו

ט. הקונה פירות וירקות בשוק בשנות המעבר בין שנת מעשר שני למעשר עני ולהיפך, עליו להבחין בין סוגי הפירות השונים, ובין תקופות השנה השונות.

1. ירקות טריים: כיון שבירקות הולכים אחר הלקיטה לכן כל הירקות שיהיו בשוק החל מכמה ימים לאחר ר"ה תשנ"ז ואילך מעשר מהן מעשר עני (22).

2. ירקות מאוחסנים: כגון הבצל יבש, הואיל ויש בשוק בצל טרי וישן בעירבוב, יש לברר זמן לקיטתם, ואם א"א לברר יעשר שני עישורים מספק (23).

3. פירות האילן: יש להבחין בין פירות חורף ואביב כגון האבוקדו והמנגו (24). לבין פירות הקיץ כגון האפרסק והשסק (25). כמו"כ יש להבחין בפירות שמצויים כל השנה, מקירור או איחסון (26). פירות הדר שילקטו אחר ט"ו בשבט תשנ"ז, יעשר שני עישורים מספק, ואפי' שהביאו שלישי קודם ט"ו בשבט (27).

26) כגון האגסים והתפוחים. והפירות שיהיו בחורף ובתחילת הקיץ הם מקירור וצריך להפריש מהן מעשר שני. וכל האגסים והתפוחים החדשים שישווקו החל מקיץ תשנ"ז עד לתחילת קיץ תשנ"ח מעשר מהן מעשר עני. ומ"מ בתחילת הקיץ החדש הן בקיץ תשנ"ז והן בקיץ תשנ"ח עדיין משווקים פירות מקירור בעירבוב עם פירות חדשים וע"כ בכל מקרה של ספק יעשר שני עישורים. בעיות איחסון קיימות באגוזי פקאן, שקדים וכיו"ב ויש לברר בכל מקרה, ואם א"א לברר יעשר שני עישורים מספק.

27) ע"י לעיל הלכה ח ובהערה 21 שם. ולכן כל פירות הדר שילקטו לפני ט"ו בשבט תשנ"ז יעשר מהן מעשר שני. והנלקטים לאחר ט"ו בשבט יעשר שני עישורים מספק.

22) הירקות שמצויים בשוק מיד לאחר ר"ה אם לא ניתן להבחין או לוודא זמן לקיטתם, הרי זה מעשר שני עישורים מספק.

23) וכ"ה בתפ"א שכאשר מגיע לשוק תפ"א שנלקט בתשנ"ז, מצוי עדיין תפ"א שנלקט בתשנ"ו. וע"כ בכל מקרה של ספק יעשר שני עישורים.

24) בד"כ כל פירות החורף שיהיו בשנת תשנ"ז עד לקראת סוף הקיץ הם שייכים לשנת מעשר שני. לקראת סוף הקיץ מגיעים הפירות החדשים ששייכים לשנת מעשר עני ויהיו בשוק עד לקראת סוף שנת תשנ"ח.

25) בד"כ כל פירות הקיץ יביאו שלישי לאחר ט"ו בשבט תשנ"ז ולכן מפרישים מהן מעשר עני, וזה כולל גם את זני האפרסק שמקדימים לבוא, מ"מ הבאת שלישי שלהם אינו אלא לאחר ט"ו בשבט. ופרי השסק בד"כ הבאת שלישי שלו הוא לאחר ט"ו בשבט, מ"מ ישנה כמות של פירות שהביאו שלישי קודם ט"ו בשבט וא"כ הם שייכים לשנת מעשר שני.

ואמנם פירות אלו משווקים בתחילת העונה. ולכן הקונה שסק בתחילת העונה (עד פסח תשנ"ז). יעשר מהן שני עישורים מספק.

